БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1968 ч. НОЯБРЬ 15 ПЯТНИЦА № 267 (7809).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкин

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели совет эртем, техниканың чаа тиилелгезинге — ужудукчу чок «Союз-2» космос кораблиниң, ССРЭ-ниң ужудуччу-космонавтызы эш Г. Т. Береговой башкарган «Союз-3» корабльдиң ужудуушкинунуң чедиишкинниг доозулганынга холбаштыр боттарының изиг байыр чедирген чагааларын чоруткан Совет Эвилелиниң бүгү партия, совет, хөй-ниити организацияларынга, бүдүрүлге, албан черлериниң коллективтеринге, тус-тус хамаатыларынга база даштыкы күрүнелерниң акы-дуңма маристсисчи-ленинчи партияларының төп комитеттеринге, социалистиг найыралчы еске-даа чурттарның чазактарынга, күрүне ажылданчыларынга, хөй-ниити организацияларынга, тус-тус хамаатыларынга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СОЛУННУҢ РЕДАКЦИЯЗЫНГА

«Союз-3» космос корабли-биле ужудуушкун кылырының чедиишкиниг доозулганынга болгаш мээң Ленин ордени-биле, ийнги «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнатканымга, меңээ «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тывысканынга таварыштыр изиг байыр чедирген бүдүрүлге черлериниң, организацияларның, шериг кезектериниң коллективтеринге, бүгү совет эштерге база даштыкы чурттарда өскүктерге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни силерниң солунуңарны дамчыштыр илергейлээрин чөпшээреп көрүңер. Г. Т. БЕРЕГОВОЙ.

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАР

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү совет улустуң демиселиниң үезинде ниитилел амыдыралының херектерингe ажылчы чоннарның идепкейин көдүрүп, чуртту эргелеп-башкарарынга оларның киржилгезиниң хевирлерин улам сайзыраңгайжыдарын Коммунистиг партия чугула сорулгаларның бирээзи деп көрүп турар.

Бо херекке ажылчы чоннар депутаттарының Советтери улуг рольду ойнаар. Советтерниң болгаш ооң депутаттарының ажылының үре-түңнелдиг болуру масса-биле харылзаадан улуу-биле хамааржыр.

Советтериң массалыг органнары болбушаан, доктаамал комиссиялар ажылчы чоннуң калбак массазын коммунистиг тургузуушкунга хаара тударының быразы болуп турар. Оны мындыг чижектер бадыткап турар: Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларында 2579 депутаттар соңгуттурган, а оларның активтери 3000 ажыг кижи. Олар улус ажыл-агыйының, культура тургузуушкунунуң хөй янзы ажыл-чорудулгазынга бүгү таланың салдарын чедирип турар. Советтериң бюджет, үлетпүр болгаш тудуг, көдээ ажыл-агый, улус чырыдыышкыны, культура-чырыдыышкын, кадык камгалал, садыг, социал хандырылга, чаагайжыдылга талазы-биле комиссиялары көскү ажылдарны чорудуп турар.

Республиканың Советтери масса-биле харылзааны быжыглаарының, оларны Советтер ажылынга хаара тударының, ажыл-агый культура тургузуушкунунуң планнарының практиктиг күүселдезинге киириштиреринiң талазы-биле эвээш эвес арга-дуржулгалыг. Күүсекчи комитеттер боттарының хүн бүрү ажыл-чорудулгазынга доктаамал комиссияларга, хөй-ниити организацияларынга даянып турарлар. Бай-Тайга районнуң Кара-Хөл көдээ Совединиң тудуг, чаагайжыдылга талазы-биле комиссиязы тудугнуң куду шынарлыг, улуг өртектиг болуп турарын болгаш тудуг материалдарын кадагалап турарында четпестерни илереткеш, комиссияның саналын күүскомга киирген. Ам тудуг планы күүсеттиниериниң кырында болгаш ооң шынары эки апарган. Ында көдээ ажыл-агый комиссиязы ниитиниң малының баш санын өстүрер планының күүселдезин хандырарының, продукция бүдүрерин көвүдериниң, ол талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерни амыдыралга боттандырарының тодаргай хемчеглерин ап турар.

Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды районнарның болгаш Кызыл хоорайның Советтериниң доктаамал комиссиялары байлак дуржулгалыг. Бии-Хем районнуң культура болгаш чырыдыышкын талазы-биле доктаамал комиссиязы культура-чырыдыышкын албан черлериниң четкизин калбартыр, оларның ажылын экижидер талазы-биле улуг ажылдарны кылган. «Искра» болгаш «Хадың» колхозтарның күжү-биле Культура бажыңнарын туткан. Туран хоорайда Культура бажыңының капитал септелгези доостур четкен. Комиссия клубтарның, библиотекаларның, көвер киноларның ажылын үргүлчү хынал, боттуг дуланы чедирип турар. Мындыг организаторлуг ажылдар улуг үре-түңнелди берип келген. Ындыг доктаамал комиссияларның арга-дуржулгазын еске Советтерге неп-тереди ужурлуг.

Ынчалза-даа чамдык доктаамал комиссиялар боттарының бар күштерин болгаш аргаларын долузу-биле ажыглавайн турар. Ажылчы чоннар депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң чанында көдээ ажыл-агый комиссиязы план чок ажылдап, ында-хаая чыглып, көдээ ажыл-агый будуурулгезиниң, көдээниң ажыл-ишчилериниң амыдырал хандырылгазын экижидериниң чугула айтырыларын бодунуң инициативазы-биле көдүрбейн турар. Ак-Довурак хоорай Совединиң культура, амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязы даг-дүгү комбинадының ажылчын, албан-хаакчыларының амыдырал хандырылгазын экижидеринче угланган улуг ажылдарны кылыр аргалыг турган-ла, бодунуң ажылын чогуур негелдезинге чедир тургуспаан.

Доктаамал комиссиялар — Советтериң органы болгаш аңаа отчёттуг. Комиссияның ажылын контрольдаарының дээштиг хевири ооң отчёдун сессияга дыннаары болгаш оларның практиктиг ажыл-чорудулгазынга дуза чедиреринiң база бир аргазы ол болур.

Доктаамал комиссияларда соңгуттурган депутаттар улус ажыл-агыйының планнарын күүседиринге, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуурунга массаны мобилизастаарынга организакчы ролюн болгаш чогаадыкчы идепкейин улам бедидер ужурлуг.

БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУР БИС!

ЧОГААЛЧЫ С. А. САРЫГ-ООЛДУ КҮШ-АЖЫЛЧЫ КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет чечен чогаал талазы-биле ачы-хавыяазы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр алдан хар харлааны-биле холбаштыр чогаалчы Степан Агбанович **Сарыг-оолду Күш-ажылчы Кызыл Тук** орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль, 1968 ч. ноябрь 14.

НИИТИНИҢ МАЛЫН КЫШТАН ХҮР АЖЫРААЛЫҢАР!

АКТЫҢ МАЛЫННАРЫНДА

Чаа организаастаттынган «Дөң-Терезин» совхозтуң Ак салбырының ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр 100 чыл болурунга база Совет Тываның 25 чыл оюнуң байырлалынга төлептиг ужуражыр дээш улуг күжениишкиннер-биле ажылдап турарлар. Эрткен 9 айларның түңнелинде совхоз мал-даа, чер-даа ажылының талазы-биле багай эвес түңнелдерлиг болуп, бүгү продуктулар талаганнар. 87 тонна сигенни база-ла малчыннар боттары белеткээш, тус-тус хонаштарында чедиргилеп алгылаан. Кадарчылардан Увангур черле үлегерлиг ажылдап, 2 кыштаганы чааскаан септээн. Өшкү кадарчызы эш Бойду-Сагды кыштаан дөрт катап шефтедип, тургаш, тергиин эки шынарлыг белеткээн. Эштер Орлан, Багай-оол дээн ышкаш аныяк малчыннарның кыштаганарында мал чемнериниң аазы-биле планныг онаалдаларын эки күүсөткен. Бо хүннерде совхозтуң бүгү малчыннары мал кыштаглаашкынын эллээн организастыг эгелээн. Маңаа хамаарыштыр Ак салбырны ап көрээлиңер.

Салбырның кол кыштаглары — Чыланныгларга бо кыжын 2 кодан чылгы, 5 кодан сарлык, 560 ажыг баш шээр мал кыштаар. Ооң аңгыда 2700 ажыг шээр малдың кыштаар черлери Улуг-Кежигде, Теректигде, Ортаа, Үстүү ховаларда кыштаглар бүрүн белен. Малчын бүрүзүнүң бодалы чаңгыс: «Өштүг кышка өскүс анай-даа алыспас!» Мурнуку чылдардан бээр онза хайгааралга алдынмайн, чөп ажыглаттынмайн келген 6 кыштагда мал кажааларын малчыннар боттарының күжү-биле чаартып, септеп алкурлавыры кыштың берге үеэнге четчир. Чүгле бо чылын эвес, эрткен чылдарда-даа үстүнде ады кирген эштер ниитиниң малының баш санын өстүрүп көвүдеринге төлептиг салыышкынын киирип, кышка үлегерлиг белеткенип келгеннер.

Ак салбырның малчыннарында чедиишкиниг талалар бар-даа болаа ажыл, амыдыралда бар четиестерни ыыттавайн барып болбас. Бо хүннерде малчыннарда бажыңныг чаңгыс-даа кижи чок, кидис өглерде. Бар өглериң кышка белеткели багай: тар, кидиан эргижиреп элей берген, соок. Салбырда мал чемниң кадагалалы база четпес тургустунган. Чолдак-Саймр деп черге малчын эш Күр-Сединиң белеткеп каан 11 тонна сигенин оор алган. Ол черлерде совхозтуң тургусканы сиген сараттарын кижилериң хуу малы дойлап, төтчеглеп каапкан. Ол ышкаш чадагай мал кажааларын үрегдеп одаар чоруктар бар.

Ылаңгыя кышкы үеде малчыннарга автолавкалар үр үеде четпес, малчын коданнарга дус, сула дээн чижектиг мал чемнери үүктели бээр таварылгалар хаая эвес. Борта хамаарыштыр малчыннарның негелдези улуг. Малды ажаан, кадагалап тура кижилериң культурлуг хандырылгазының дугайында сагыш салыры, оларга практиктиг дуланы көргүзери бирги чергениң айтырыы. Малчыннарның иштинде боттарының культурлуг амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей салбас, бажың-балгады, идик-хеви үргулаңу хирлиг чоруур кижилер база бар. Үзүк-Аксы суурда эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары, хереженнер чөвүлели малчыннар ортузунга культура-массалыг ажылды күштелдирип чорудары чугула.

Бо хүннерде Актың малчыннары чаш төл алыр талазы-биле келир чылдың эллээнде ажылдавышаан, 1969 чылда багай эвес түңнелдерни чедип алырын боттарының мурнунда салганнар.

А. ДОПЧАА.

Бедик көргүзүг

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң хоочун малчыны Ховалыг Оолакайович Семчит-оол совхозтуң бүгү малчыннарының социалистиг чарыжынга киришкеш, эрткен 9 айларның түңнели-биле эң дээре көргүзүглерни чедип ап, төрүүр 100 хойга онаштыр 109 хураганны, бир хойдан-на 2,6 кг дүктү кыргын алгаш, мурнакчыларның одуруунда кирген. Мындыг бедик көргүзүглерни чедип алганының магадылалы эрткен кышты эки белеткелдиг эрттиргениң деп малчын чугаалап орар. Ынчангаш хоочун малчын бо чылдың мал кыштагладыышкынынга база эки белеткенип алган.

Эжимде Биче-Буура ооң чылдың кыштаар кыштаа ол. Эрткен чайын малчын бодунуң кыштаан совхозтуң өске тудугжулары-биле кады септеп белеткеп каан. 600 баш ажыг хой кирер үлегерлиг кажааны чылыглаткаш, дезинфекциледип алган. Ам Улуг-Хемниң дожу доңа бээри билек Ховалыг Оолакайович кыштаанче көжүп алыр. Бо хүннерде ол хоюнуң чайгы деңгилдезин ышкынмас сорулгабиле хойларын Сенектиң ажык дагларында одарладып турар.

М. ЧЕКПЕ.

Бора-Шайның аныяк коммунистери

Өвүрде «Коммунизмче орук» артельдиң Бора-Шай салбырының төвү Бора-Шай суурда партия, комсомол организациялары демниг ажылдап, малчыннар ортузунга алгыдаалыг ажылдарны организастап турар. Хөй-ниитичи даалгалар бүрүзүн ак сеткилдиг күүседип келген комсомолчулар, аныяк коммунистер мыкда үөй. Коммунист Сат Очур мал чемнери белеткээр кампания үезинде сиген келип, белер аныяктар бригадазын организастаан, удуртур партийжи даалганы эки күүсеткен. Хемнер иштиниң, шынаалардың сигенин ажаап алырынга 47 оолдар, кыстар киришкен.

Бригада 416 тонна сиген белеткээр даалганы 480 тоннага чедирген. Ол ышкаш 90 тонна көк сула белеткээр тургаш, 150 тоннага чедирген. Эш Очурнуң баштаан бригадазы кыштаглар септээрин, мал чемин чедирерин бо хүннерге чедир бага эрестиг күүсеткен.

Амгы үеде эки дериттинген кыштагларда малчыннар шупту кеже берген. Аныяк коммунистиг чоруун үнелеп көргеш, партия организациязы ону суурда комсомол организациязының секретарынга соңгуурун сүмелээн. Эш Очур ам комсомол организациязының секретары. Комсомол комитединиң кежигүннериндеи мал эмчизи Монгуш Кыланмаа Бора-Шайның делгемнеринде 18 коданнарны эргип, кезер эмчи хүлээлгезин үлегерлиг күүсетпишаан, малчыннар ортузунга агитаторлап чоруп турар.

Партия организациязының секретары эш Монгуш Көк база аныяк коммунист. Ол — салбырда зоотехниктеевишаан, партияның болгаш комсомолдуң политчөредилгезин эки организастаан. Ясли-садтың, клубтуң, эге школаның, библиотеканың ажыл-херээн дээре байдалдарга тургузарынга эш Көк хүн бүрү дуулажып, коммунистерни, комсомолчуларны билдилиг башкарып келген. Бора-Шайның аныяк ишчилериниң хөй хезии ортумак школаны дооскан. Шупту колхоз будуурулгезинде хаара туттунган.

Ниитиниң малын менди чаагай кыштагладыр деп Бора-Шайның аныяк коммунистериниң бо хүннерде кол сорулгазы мындыг.

О. ОХЕМЧИК.

ЧУРУКТАРДА: Бора-Шай салбырның харылаан ажылынга кызымак, идепкейлиг хөй-ниитичи аныяк коммунистери КӨК МОНГУШ биле С. ОЧУР.

Фото автормуу.

КАНЧААР БЕЛЕТКЕНИП АЛГАНЫЛ?

РЕЙД

Барыын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтары мал кыштагладыышкынынга канчаар белеткенип алганының байдалын «Шыныың» рейд бригадазы чер-черде улусчу контроль бөлүктериниң ажылдакчылары-биле кады таныжып көрген. Бо чылын колхоз, совхозтарның одарларынга 7 мүн ажыг мыйыстыг бода мал, 67 мүн хой, өшкү болгаш ажаалгазынга хөй чарыгдал үнмес эллээн хөй санныг сарлык, чылгы кыштаар.

Белеткел кандыгыл? «Большевик» колхоз (даргазы А. Шаалы, партком секретары С. Очур) кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын районнуң еске ажыл-агыйларындан дээре организастаан. Мында бедүүн болгаш концентраттыг чемнер четчир санныг бар. Мал кажаалары болгаш малчыннарның чуртталга бажыңнары, кызыл-булуңнар, чунар-бажыңнар септеттинген, малчыннар кыштагларында көжүп четкен.

«Дөң-Терезин» совхоз (директору Т. Хүрен-оол, партком секретары С. Даржаа) сиген белеткелиниң планын ажыр күүсеткен. Ындыг-даа болза кыштаглаашкынга белеткелдерни районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары бот-шүгүмчүлелчи ёзу-биле көрүп турарлар.

Ийе, ол шын болбайн аан. Районнуң ажыл-агыйларында бо чылын ниитизи-биле 4153 тонна сиген, 102 тонна будук-бүрү, 7437 тонна силос, 6,6 мүн тонна саван, 3 мүн тонна концентрат белеткеттинген. Ылаңгыя сиген, силос эрткен чылын турганындан барык-ла 2 катап эвээш белеткеттинген.

Саванны бөлүп, сараттаарын организастыг эвес чоруткан-ының түңнелинде шөлдерде артыңы калган саванны Кызыл-Мажалыктың, Ак-Довуракты хуузунда малдыг кижилери сеңертүп алгылаан.

Арга-Чарык черлер—Улуг, Биче Аңгатыларда, Шыраа-Булактарда болгаш «Большевик» колхозтуң девискээринде хуузун баштай чагган хар эрээш дошталып дона берген. Ол черлерде сөвлгү хүннерде чагган хар 15—20 сантиметр ажып турар. Моон ап көөрге, районнуң девискээринге кыш аар байдалга эртер дээрзи биллиңгир.

Бир эвес белеткээн мал чемниериниң кадагалалын болгаш чарыгдалын амдыгааштан эгелеп шыңгыы контрольга ап, зоотехниктиг рацион ёзугаар чоруткан болза, кыжын бергедээшкинге таваржыры чайлаш чок апарган. Ниитиниң малындан малчыннарның хууда малы ам-даа үстүнмээн. Чамдык малчыннар боттарының болгаш төрелдериниң малдарын кодаларынга тургузуп алгаш, ниитиниң мал чемин төтчеглеп ажыглаар чорук чыл бүрү үргүлчүлеп келген.

Ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбас, маңгысталчак ёзу-биле чурттап, хуузунда хөй мал өстүрер, ол хирезинде-ле ниитиниң малын оорлаар кижилериниң саны сөвлгү үеде районда көвүдээн. Олар колхоз, совхозтарның одарларын малынга чаза бастырып, чидиртип турар.

«Большевик» колхозтан өске ажыл-агыйларда малчыннар чуртталга бажыңнары, кызыл-булуңнар болгаш чунар-бажыңнар-биле чогумчалыг хандыртынмаан. Ниитиниң малының баш санын өстүрерин болгаш оон продуктуларын бүдүрерин көвүдериниң ында шуут ажылдап турар кижилер шиитпирлээр болганда, оларның дугайында доктаамал сагыш салыры партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчуларының соңгаарлаттынмас сорулгазы болур. Бо талазы-биле «Дөң-Терезин», «Шекпээр», «Барлык» совхозтарның удуртукчулары чоокку үениң иштинде дүрген болгаш шиитпирлиг хемчеглер албас болза, ында байдал эллээн дувүрээзиниг болуп турар.

Районнуң ажыл-агыйлары В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр дээш алган социалистиг хүлээлгелериниде хойну 70 мүн, өшкүну 5,5 мүн башка чедир өстүрерин айыткан. Ооң-биле кады эт бүдүрерин 1400 тонна, сүтү 1270 тонна, дүктү 130 тонна чедирер. Салдынган сорулга улуг болгаш харыысалгалыг. Ооң чедиишкиниг күүселдези бирги эллчеде кыштаглаашкынны организастыг эрттиреринден хамааржыр.

Беш чыл планының үшкү чылының 9 айларының түңнелинден алырга, районнуң ажыл-агыйлары ниитиниң малының баш санын өстүрериниң планын күүсетпээн. Ылаңгыя төрүүр малдарның баш саны эрткен чылдың бо үеде турган деңнелинден эллээн кудулааның айтыр херек.

Бо байдалдан районнуң партия, совет органнары болгаш хөй-ниити организациялары шыңгыы түңнел үндүрүп, ам эгелээн мал кыштагладыышкынын организастыг эрттиреринче бүгү күштү мобилизастаарын «Шыныың» рейд бригадазы сүмелеп тур. Районнуң ажыл-агыйларында 67 инек, 191 хой кажаалары бар. Оларның септелгези бегүнге чедир бүрүн доозулбаан.

«Барлык» совхозта 75 кажааның чүгле 50-и, «Шекпээр» совхозта 96 кажааның 29-зу септеттинген, ол совхозтуң Кужурдуг-Мажалыкта малчыннар суурунда кызыл-булуң болгаш чуртталга бажыңнары септеттикмээн. Совхозтуң удуртукчулары эштер Мантатов, Макар, Каң-оол бо дугайында сагыш салыр ёй келген.

«Шыныың» рейд бригадазының кежигүннери:
М. КҮРСЕДИ.
«Шекпээр» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү.
А. БОНДИН,
районнуң улусчу контроль комитединиң кежигүнү.
М. СЕВЕН,
«Большевик» колхозта улусчу контроль бөлүүнүң удуртукчузу.
Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шыныың» корр.

РЕСПУБЛИКАДА ӨЛҮК БЕЛЕТКЕЛИ

(Бо чылдың ноябрь 10-да медээ-биле алырга).

Районнар:	Бердинген план (мүн рубль-биле)	Күүсеткени (мүн рубль-биле)	Күүсет кол хуузу
1. Улуг-Хем	18,0	6,3	35,0
2. Таңды	11,1	3,7	33,3
3. Эрзин	11,0	1,2	10,9
4. Тес-Хем	8,0	2,1	26,2
Ажыл-агыйлар:			
1. Тожунуң кооптывыш чери	165,5	28,3	17,9
2. Кызылдың дилги фермазы	123,0	0,4	0,3
3. Каа-Хемниң кооптывыш чери	77,0	21,4	27,7
4. Хемчиктиң күртывыш чери	57,0	6,3	11,0
5. «Тере-Хөл» колхоз	39,0	3,0	7,6
6. Туранның күртывыш чери	34,9	13,8	39,5
7. Сыстыг-Хемниң күртывыш чери	30,6	14,5	47,3
8. Балгазын сельпозу	7,9	1,4	10,1
Республика ниитизи-биле	590,0	113,2	19,1

Моон алгаш көөрге, республикада өлүк белеткели аажок дувүренчиг байдалда дээрзи тодаргай-дыр. Мынчангаш тус-тус аңчылардан эгелээш өлүк белеткел черлеринге, райкүүскомнарга, көдээ Советтерге чедир бүгү-ле немелле хемчеглерни ап тургаш, өлүк белеткелиниң бердинген планы ыяап-ла күүсеттинген турарын хандырар ужурлуг.

НАЙЫРАЛ БОЛГАШ БҮЗҮРЕЖИЛГЕ

ССРЭ-ниң чазааның чалаанын ёзугаар ноябрь 5-тен 12-ге чедир Совет Эвилелинге Афганистанның Премьер-Министри Нур Ахмед Эттемади кадайы-биле кады аалдап чоруп турган. Ону Афганистаннын сураглыг күрүне ажылдакчылары үдеп чораан.

Премьер-Министр болгаш ону үдеп чоруур кижилер Совет Эвилелинге Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 51 чыл оюнуң Москвага болган байырлалынга киришкен. Афганистанның чазааның удуртукчузунуң ол байырлалга киришкени быжыг совет-афган найыралдың база бир илерели болган, ук найыралдың үндезиннери чартык чүс чыл мурнунда хамаарышпас догуннаан Афганистанның үндезилеттингениниң болгаш Совет күрүнениң тургустунганының чылдарында тургустунган.

Хүндүлүг афган аалчылар Москвадан аңгыда Ленинградка чораан. Оларны чон чер болганга чүректиң ханызындан өөрүп, аалчыларны хүндүткелдии-биле уткаан, совет улустуң афган улуска чаагай хүндүткелдиг болгаш ооң-биле найыралдыг сагыш-сеткилдиниң илерели ол болган.

Афганистанның Премьер-Министрин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинни Афганистанның Премьер-Министри келир чылын Афганистанга албан ёзузу-биле найыралчы аалдаашкын кылып келиңер деп чалаан. Ол чалалга өөрүп четтириишкин-биле хүлээп алдынган. Аалдаашкынның үези моон соңгаар тодаргайлаттынган турар деп, кады кылган совет-афган дыңналыгда чугаалаан.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин биле Афганистанның Премьер-Министри Нур Ахмед Эттемадиниң аразында чугаалажыышкыннар болган. Найыралдың болгаш билчиишкиниң байдалынга эрткен ол чугаалажыышкынның үезинде Чоокку, Ортаа Чөөн чүктүн айтырыглары-биле катай амгы үеде делегей байдалының ойу келген чугула айтырыгларның талазы-биле санал-онал солчуушкуну болган. Совет-афган харылзааларны улам хөгжүдериниң айтырыгларын бүгү талалыг чугаалашкан.

Делегей байдалының айтырыгларын чугаалашканы ССРЭ-ниң болгаш Афганистанның чазактарының бодал, туруштарының калбаа-биле дүгжүп турарын ийикпе чоогун катап илергейлеп демдеглээр арганы берген.

Боттарының харылзааларының үндезини кылдыр ийи чурттун 50 чыл мурнунда шилип алганы найыралдың болгаш бот-боттарыга ажыктыг кады ажыллажылга шугуму делегейнин байдалы өскерлип турган үелерде хынаттынган, ол шылгалдаларны алдарлыы-биле тудуп эткен. Ийи чурттуң аразында найыралдың болгаш бүзүрежилгенин харылзааларын боттарының моон соңгаар-даа база калбартыр шуут күзелдиин ийи тала база катап демдеглээн, ССРЭ-ниң болгаш Афганистанның улустарының эрге-ажыктары-биле, тайбыныы быжыглаарының сорулгалары-биле ол дүгжүп турар.

ССРЭ биле Афганистанның аразынга найыралчы харылзааларның тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг демдеглээр дээш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинни Афганистанның Премьер-Министри келир чылын Афганистанга албан ёзузу-биле найыралчы аалдаашкын кылып келиңер деп чалаан. Ол чалалга өөрүп четтириишкин-биле хүлээп алдынган. Аалдаашкынның үези моон соңгаар тодаргайлаттынган турар деп, кады кылган совет-афган дыңналыгда чугаалаан.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ

ТУДУГЛАРЫНДА

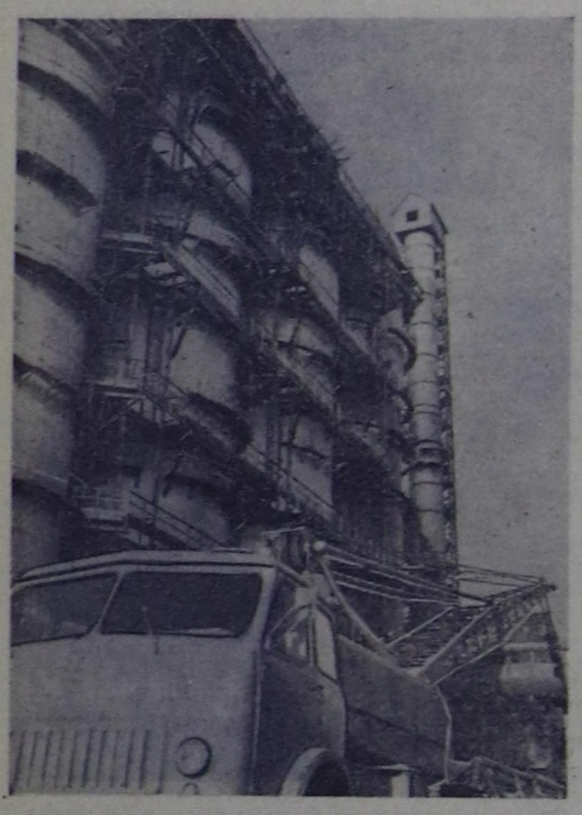

СВЕРДЛОВСК ОБЛАСТЬ. Нижний Тагилдың металлургия комбинадының 6 дугаар домнаның тудугжулары ону ажыглалга киреринің хүннеринде шак бүрүзүн үнелээр. Олар хөрүктээшкин черинің ханазын шалыпчы темпилерлиг тудуп, дамчыдылга хоолайларын, башкарылда механизмнерин эптеп турар. Улуг суугунуң баштайгы эзилдириг бээр хүну улам чоокшулап келген.

Чурукта — үстүнде: 6 дугаар домнаның тудуунуң комсомолчу штабының солунунуң эдлчеглиг дугаарын белеткеп турары. Солагай талада—штабтың начальниги Г. Головков, оң талада— монтажчы С. Ершов.

ВОЛОГДА ОБЛАСТЬ. Череповецтің металлургия заводунуң 4 дугаар домна суугузунуң тудуунда ажыл-иш хайнымшкыныг. 2700 кубометр хемчээлдиг ол улуг домна баштайгы шоюн бо чылды сөолзүредир бээр. Ооң чылда бээр шою чыл дургузунда Данияның, Норвегияның болгаш Турциянның бээр шоюн катай алганы хире, 1 миллион 800 мун тонна болур.

Череповецтің металлургия заводунуң 4 дугаар домна суугузунуң тудуу (адаанда чурукта).

А. ЗОЛЬНИКОВ биле О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотолары. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛЕНИНЧИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫ

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле партия организацияларының идеологтуг ажылының үндезини ленинчи номналды ханызы-биле өөренири болгаш пропагандалаары болур. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга белеткенмишаан, партия организациялары бүгү коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң марксичи-ленинчи өөредилгезин организастаар талазы-биле ажылды күштелдирип турар.

Барыын-Хемчик районнуң партия организациялары сөөлгү үш чылдарның дургузунда партия чырыдыышкынын СЭКП ТК-ның айтыышкынынга дүүштүр чорудуп келген. Бо өөредилге чылын четчелээринде ажыл-агыйларда парткомнар болгаш эге организациялар коммунистерниң болгаш комсомолчуларның база ажылчы чоннарның марксичи-ленинчи өөредилгезинче онза кичээнгейни салганнар. Партия өөредилгезиниң бо чылы, улуг башкы болгаш баштынчы В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюн телептиг уткуур дээш күжениишкинниг белеткелди чорудуп турар үеде эгелээн.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвес активтерниң марксичи-ленинчи теорияны шиңгээдип алыр дээш сонуургалы, идепкейи бедээн. Бисте эге билигниң 14 школаларында 267 дыңнакчылар, ортумак звенонуң 18 школаларында 448 дыңнакчылар хаара туттунган. Оон аңгыда дээди звенонуң 4 семинарларында 83 кижи бар, марксичи-ленинчи теорияны бот-өөредилге-биле 82 кижи өөренип турар.

Ниити өөредилгениң кежээки школаларында болгаш ортумак тускай база дээди өөредилге черлеринде боттары өөренир 378 кижи хаара туттунган.

«Тыва даг-дүгү тудугнуң» тудуг эргелелинде, «Шекпээр», «Барлык» совхозтарында, «Большевик» колхозта парткомнар (секретарылары эштер В. Бакулин, М. Хертек, Ч. Чылбак-оол, С. Очур) олар чаа өөредилге чылынга белеткелди чогуур ийүнде чорудуп, баштайгы кичээлдерни организастыг эрттирип, пропагандист кадрларны шилип алырынче база белеткээринче улуг кичээнгейни салган.

Районда эге политиктиг школаның дыңнакчылары болгаш пропагандистери четчир санныг өөредилге херекселдери-биле хандыртынган. Ортумак звенонуң дыңнакчыларынга хереглеттинер СЭКП төөгузүнүң, политэкономияның өөредилге номнары, херекселдери бар.

Партийжи политиктиг өөредилгениң чедишкинниг болуру— пропагандист кадрларны шын шилип алырындан ол хамааржыр. Ол дээрге партийжи хүлээлге-дир. Партия өөредилгезиниң системазында бо чылын 79 пропагандистер ажылдап турар. Оларның 68-зи коммунистер, хей кезии дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг, ол ажылга хей чылдарда ажылдап келген, дуржулгалыг кижилер болуп турар.

Бо ажылга бедик мергежилдиг, хей чылдарда ажылдаан эштер эвээш эвес. Оларга С. Кюрю, О. Очур-оол, Ч. Чылбак-оол («Барлык» совхозта), Х. Отугаш, С. Салчак («Большевик» колхозта), Г. Жуковская, И. Лепешкин, А. Чычаан-оол (Ак-Довуракта), О. Серин-оол, М. Дүгүр-оол («Шекпээр» совхозта), С. Эртине, К. Иргит (Кызыл-Мажалык суурда) олар хамааржыр. Бо өөредилге чылында районнуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының политиктиг өөредилгези эрткен чылдың деңнелинден элээн сайзырангайжаан. Комсомолдуң 24 бөлүмнери өөредилгезин эгелей берген, ында 831 кижи хаара туттунган. Парткомнар болгаш эге организациялар комсомолдуң политиктиг өөредилгезин четчелээр база пропагандист кадрлар-биле хандырар талазы-биле чамдык практиктиг хемчеглерни чоруткан болгаш 11 коммунистерни пропагандистер кылдыр томуйлаан.

Ооң-биле кады партияның болгаш комсомолдуң политиктиг өөредилгезинде ам-даа чамдык четпестер база чедир кылдынмайн турар ажылдар бар. Марксичи-ленинчи теорияны бот-өөредилге-биле өөренип турар коммунистерге болгаш комсомолчуларга консультацияларны четпес организастап турар. Районда бот-өөредилгелиглер-биле ажыл ам-даа чоогур негелдезинге чедир тургустунмаан. Ол ышкаш чамдык коммунистер марксизм-ленинизмниң теорияларын бот-өөредилге-биле өөренир кылдыр даңзыладып алгаш, ханы болгаш быжыг билиглерни шиңгээдип албас, өзү барымдаалап, эрекгейлээр чоруктар эрткен өөредилге чылдарында турган.

Ам ындыг четпестерни болдурбас дээш, партия эге организациялары, парткомнар, СЭКП райкому практиктиг хемчеглерни ап чорудар апаар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга уткуштур белеткенмишаан, партия чырыдыышкынынга теоретиктиг өөредигни амыдырал-биле сырый холбаштырып пропагандалаары, ленинчи өөредилге чылын бедик деңнелге чорудары районнуң партия организацияларының бир чугула сорулгазы болур.

Х. КЕСТИКЕЙ,
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизиниң оралакчызы.

> **„Өөренир, өөренир база катап өөренир“.**
> *(Ленин)*

Номчукчунуң чурумалы

АҢАА ИДЕГЕП БОЛУР

ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

АЖЫП чыткан хүн алдынанчак херелдерин Дагаан-Тээли даанның шыннык бажыңга чадыпкан.

Дагның эдээнде хола-хола хараганнарлыг, элбек оттуг ховуда кодан ак хой ам-даа оттавышаан.

— Кайы кадарчының хойлары боор бо — деп, кады чораан эжим совхозтуң зоотехниги Хертек Дайынчыдан айтырдым.

— Совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Хертек Серин-оолдуң хойлары-дыр.

— Көрбес сен бе, дөө ол оттап чораан дугур мыйыстыг хойнуң семис деп үвезин, кудуруу деспи-ле, хойлары шупту чылдың-на мындыг боор кижи болгай — деп, зоотехник чугаалай-дыр. Шынап-ла, хойларның бирден бирээ чокка, шуптузунуң семис-шыырак деп үвези аажок. Артында-ла дүгү арыг, силиг.

Мындыг хой кандыг-даа кышты белен найын тоор боор деп чугаалажып чоруусту, кедээзинде тейде олурган кадарчызы дайгырарга, эзининг үнүнге чаңчыккан хойларның баштары эгли хонуп келди. Хойжунуң хүндүлүг ажыл-ижи-биле таныжар дээш, уткуй хаптывыс.

Арны чайның изинге, кыштың соогунга додуккан, ортумак сынныг аныяк эр даш кырында олурупкан, «Шынның» чаа номерин номчуп олур.

Кадарчы-биле амыр-мендивисти солуштувус.

Хертек Эрегеевичиниң күш-ажылчы оруу каас-чараш бойдус чурумалдыг төрээн Бай-Талының хову-шөлдериндеи эгелээн.

НИТИНИҢ малын малдаарының мурнуу чылдарында Серин-оол трактористер курузун дооскаш, төрээн колхозунга механизатор боон ажылдан турган.

Бай-Тал девискээринде тарааа тарыпкы дег ховуларда ооң «демир аъдының» андазыны кирбээн чер-даа чок. А күс болурга, ол алдын-сарыг тараа чалгаан ховуларга «ховуу кораблин» башкарып-даа турган. Хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, районнуң мурнакчы механизаторларының бирээзи турган. Комсомолчу-механизатор колхозтуң баштаар черинден, комсомол организациязындан мактал бижиктер болгаш өртектиг түүлдер-биле шаңнадып турган.

Бай-Тал девискээринге тургустуунган баштайгы колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи, хей чылдарда ниитиниң малын кадарып келген адазы, коммунист Хертек Эрегеге каш чылдарда дузалакчылап ажылдааш, 1965 чылда совхозтуң кодан хоюн хүлээп алган.

Баштайгы чылында аныяк хойжу бир башка онааштыр 1,9 кг дук алыр хүлээлгезин күүсетсе-даа, үс башка онааштыр 94 хураган алыр хүлээлгелиг тургаш, 89 хураганны ап, күүсетпейн барган. Эрткен чылдың частырыгларын каттаптавас дээш ол, малдың чем-курлавырын ыяк белеткеп, чайлаглаашкынны эки чорудуп, кыштаглаашкынга эки белеткенгеш, дараазында чылында хүлээлгелерни чедишкинниг күүседип шыдаан.

1967 чылда Хертек Эрегеевич төрүүр 241 хоюндан 243 хураганны, бир баштан-на 2,1 кг дүктү алган.

Солун, сеткүүлдерден чурттуң хойжу мастерлериниң байлак арга-дуржулгаларын таныжып, «Тээли» совхозтуң хойжу мастерлери, чаңгыс чер чурттуглары—Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары С. Конгарның, С. Чүлдүмүнүң, К. Канданның коданнарынга үргүлчү барып, оларның дуржулгаларын өөренип, аныяк болза-даа хынамчалыг хойжу болуп, чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Бо чылын Хертек Эрегеевич хүлээлгелерин база чедишкинниг күүседип, төрүүр 238 хоюндан 244 хураганны, бир хойдан-на 2,2 кг дүктү алган.

Ооң чайлаа соок кара суглар-лыг, байлак одарлыг Алдыы-Белдир деп чер. Чайгы үеде одарларын беш — алды катап солуп, чайлагдан чайлагже көжүп турган, хоюн кадарар. Хойжунуң хойларының семис-шыырааа ында. Чайлагның оъду куурарып, сүүзүнү эвээжей бээрге, кузегже көжүп бадыптар. Күзээ Ала-Белигниң элбек оттуг бүүрелчиннери болгаш Бай-Тал бажыңның тараа хоорзунуг ховулары. Ол кыштаг чоогунуң одарларын камнап алыры-биле кыштагдан ырак черлерге кузеглээр.

КЫШ — МАЛЧЫН кижиге шылгалда.

Хертек Эрегеевич кыштаглаашкынга частан-на белеткенип эгелей бээр. Чазаглаарда кажаазының көржеции эки коптаргаш, дезинфекциязын кылгаш, септээш чоруур, күзүн кыштагже көжерде кажаазын база дезинфекцилээр. Бо чылын ол 16 тонна сигенни, 8 тонна көк суланы белеткеп алган. Минералдыг мал чемнери кыштагда база белеткеттинген.

Хертек Эрегеевичиниң кыштаа кышкы үеде малга кончуг таарымчалыг. Бош-Дагның хүнизөрек, соок хат белен келбес, ыжыкталчак баарында. Кыштагның кедээ талазында Дагаан-Тээли даанның сайгырак дег кырланнарлыг, элбек оттуг бизеннери шөйлүп чоруткан.

Хертек Эрегеевич бригаданың хойжуларының ортузунда тургустунган зооветеринария бөлүмүнүң эки өөредилгелиг дыңнакчызы. Чаңгыс-даа шак үспейн кызымак өөренип келгениниң түңнелинде, хойнуң чаш төлүнүң аарыгларын боду эмнеп аптар апарган.

Ол, бодунуң политиктиг билиин солун, сеткүүлдерни, брошюраларны, номнарны дамчыштыр хостуг шактарында бедидип ап турар.

Ол, «Шын», «Тыванның аныяктары» солуннарны, «Хой ажылы» деп журналды чаытkан.

Ажылынга кызымак хойжуну совхозтуң партия организациязы партияның кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Ол, аңаа улам-на хей-ъат кирген ажылдап турар.

Ол, СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидатка кирип тура:

— Улуг Ленинниң төрүттүгенинден бээр 100 чыл болурунга алган социалистиг хүлээлгемни күүседир дээш бүгү күжүмнү салыр мен — дээн.

С. ШАНЧЫ.

Үлүүн киирген

«Тыва кобальт комбинаттың тудуунда комсомолчу Кара-кыс Чүлдүмге удурткан штукатуржулар бригадазының кежигүннери ВЛКСМ-ниң 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг хүлээлгезин чедишкинниг күүседкеш, Улуг Октябрьның байырлалынга база-ла күш-ажылчы белектерлиг ужуражкан.

Бригаданың кежигүннери ай санында бүдүрүлге даалгазын 120 хуудан кудулаттайн келгеннер. Ылаңгыя улуг тудугда кол объектилерниң бирээзи чугай өртедир цехтиг ажылынга идепкейлиг киришкеннер. Оларның кылып, бүдүрген ажылы шынарлыг, мактал-биле хүлээп алдынар.

Бригадада мурнакчылар хой. Тергиннеринге комсомолчулар Сара Монгуш, Светлана Чамзы, Монге Долума, Катя Тас-оол хамааржыр. Олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Улуг Октябрьның 51 чылынга чедишкинниг ужуражкыры-биле чон ортузунга политиктиг болгаш уран-чечен номнарны тарадып, садыглаар, демир кескиндизи чыыр, суур чаагайкыдылгазынга база хей-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржир даан хүлээлгелери күүсеттинген.

«Тыва кобальт» комбинатты 1969 чылда ажыглалга киирер дээш тудуг эргелелиниң ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының күженишкининг ажылынга Кара-кыс Чүлдүмнүң удурткан бригадазы үлүүн киирип турар.

Т. ХЕРТЕК.

Мурнакчы чоруун көргүскен

Улуг-Хем районнуң «Куш-ажылдың хостуу» колхозунуң Кожай бригадазында херээженнер чөвүлели колхоз бүдүрүлгезинге херээженнерниң киржилгезин организастаар талазы-биле идепкейлиг ажылдап турар.

Херээженнер чөвүлели эрткен воскресеньеде шеф организастаан. Аңаа херээженнер бригаданың конторазын, гаражты, чунар-бажыңны, хлеб быжырар болгаш дарганнаар черлерни малгаштап, ниитизи-биле 936 дөрбелчин метр хемчээлдиг черни чугайлаан.

Бо шефке колхозчулар У. Шаңмак, О. Ачимаа, Т. Көк-кыс, Э. Уйнук олар мурнакчы чоруун көргүскеннер.

А. ЧҮЛДҮМ-ООЛ.

—⊙—

Шаңналдыг ферма

★ БАРЫЫН-ХЕМЧИК районда «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаада комсомолчу аныяктарының коммунистиг күш-ажылдың сүт-бараан фермазының коллективи Октябрь байырлалын бедик көргүзүглүг уткаан. Олар эрткен 10 айларда күрүнеге 600 тонна сүт, садар турган, 862 тоннаны саткан. Саанчылар инекке онааштыр 1600 кг сүт саар деп хүлээлгезин 1672 кылдыр күүсеткен.

Мурнакчы саанчы комсомолчулар Лида Оюн, Чодураа Монгуш олар хүлээлгезиндеи 150—205 кг сүтту тус бүрү артыкка саан, шудургу ажылдааннар. Бижиктиг-Хая фермазы чүгле районда эвес республикада мурнакчы фермаларының одуруунга 4 чыл улаштыр санадып келген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 51 чылының бүдүүзүнде районнуң сүт-бараан фермаларының социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген. Түңнелинде типленчи болган бо фермага СЭКП райкомунуң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының күүсекчи комитединиң район Совединиң шилчиир Кызыл тугун хевээр артырган.

Комсомолчу аныяктарның бо найыралдыг коллективи эрткен чылын күш-ажылчы бедик көргүзүү дээш ВЛКСМ ТК-ның болгаш чоокта чаа комсомол Тыва обкомунуң шилчиир туктары-биле шаңнаткылаан.

АНЫЯК КОЛЛЕКТИВ

«Кызыл тудуг» эргелелиниң Степан Тоннихке удурткан комплексилиг бригадазының кежигүннери беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир, Совет күүненинің үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүгенинден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр дээш күженишкининг ажылдап турарлар.

Тудугжу бригаданың кежигүннериниң хей кезии аныяктар. Олар кедээзиниң комсомол райкомнарының путёвказын ёзугаар Кызылдың тудугларынга ажылдаары-биле бо чылдың эгезинде келген кижилер болур.

Тудугга чаа келген, аргадуржулгазы эвээш ооларны мергежилдиг тудугжулар-биле кады тургусианының түңнелинде, аныяктар бедүүн ажылдардан нарын ажылдарга чедир чорудуушкуннарны эки шиңгээдип алганнар. Оларның аразында ажылга ак сеткилдиг чоруун көргүзүп, бедик көргүзүглерни чедип ап турар апарган аныяктар бар. Оларга Көк-оол Серен, Оттук-оол Ондар, Михаил Бавуу, Барбуса Лопсан олар хамааржыр.

Дөртү разрядтың дашчызы, мергежилдиг тудугжу Косторайтис Венцис болгаш Евдокия Коротаева олар ай бүрүзүнүң планын 110—120 хуурга күүседип, аныяктарга боттарының байлак дуржулгазын дамчыдып берип турар.

Бригада кежигүннери № 12 АТБ-ниң гаражының тудуун дооскаш, бо хүннерде 24 дугаар кварталда дүн-хүнде ажылдаар чемненилге кафезиниң тудуун эгелээн. Олар Октябрь мурнунуң шалыпчы эдлчээнге киришиеш, ай планын база ажырганнар.

С. ТАМЧАЙ.

ЧАА ТЕХНИКА

Тываның колхоздар, совхозтары республиканың «Сельхозтехника» хаттыжыышкынын дамчыштыр бо чылын элээн хей чаа техниканы алган. Комбайнардан «СК-4» марианың — 165, тракторлардан «ДТ-75-ти» — 198, «МТЗ—50» — 103, «МТЗ—Л—52»—17, ыяш сеортүр «ТДТ—40 М» дээр 4 санныг чаа техниказын таратkан.

НАЙЫРАЛЫНГА ЧОРГААРЛАҢЫР УЛУС

Коммунист И. М. Лебедев бодунуң удуртуп турары Алаак төп сүт-бараан фермазының коллективиниң ажылхеректериниң, кижилериниң дугайын далаш чок, бодамчалыг чугаалап чорду.

Республикада мурнакчы ол-коллективте 55 кижи ажылдап турар. Чыл эгезинден тура бо үеге чедир ферма бир инектен-не 2346 кг, а ферма ниитизи-биле 874 тоннадан хей сүтту сатташ, районнуң сүт-бараан фермаларының эң дээрези болуп, партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң фермалар аразынга шилчиир Кызыл тугун бодунга хевээр артырган.

Ол коллективтиң 6 саанчызы тус-туста тос айларның түңнелинде бир инектен-не 2500, а 33 саанчы 2000 кг ажыг сүтту саап алган.

Алаакчыларының чедишкини чүгле ында эвес. Ооң-биле кады центнер сүттүң бот-үнези чиигеп келген. Эрткен чылын центнер сүттүң план ёзугаар бот-үнези бо фермага 20 рубль турда, ону 17 рубль 2 копеек кылдыр чиигеткен. А бо чылгы план ёзугаар ботүне 19 рубль 10 копеек турда, тос айларның түңнелинде безин ферма ону 15 рубль 17 копеек кылдыр чиигеткен.

— Ындыг чедишкинниг үндезини чүдеа?— деп, ферма эргелекчилериниң айтырдым.

Иван Михайлович кезек боданган, санай берди.

— Бирээде, фермада саанчыларның хей кезии 5—6 чыл чедир саанчылап ажылдап келген, онаашкан ажылынга дуржулгалыг, бедик харыысалгалыг болуп турарында. Ооң аңгыда, ферма шупту инектер симменталь уксаанның 2—3-кү салгалы, эжиктикен уксаанның инектери.

Ийде, күш-ажылдың чурумун шыңгыы сагып турарывыс болур. Ферма ажылдакчыларының бүдүрүлге хуралын неделяда бир удаа эрттирип турар бис.

Үште, мал чемнери, а чайын одар-белчиирлерни тетчеглевейн ажыглап турарында.

Дөртте, ферманың саар инек кадарчыларынга ажылга ак сеткилдиг кижилерни шилип алганывыста.

Беште, ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын чугулаап көрүп, бүдүрүп турар продукцияның бот-үнезин чиигеткени дээш айда 200-тен 400 чедир акшаны немелде төлевирге төлээрин көрүп турар бис.

Межегейжилер чоокта чаа болган ниити хуралынга пландан ажыр 300 тонна сүттү чыл төнчүзүнге чедир күрүнеге садар хүлээлгени алган.

Ниити совхоз центнер сүттүң бот-үнезин тос айларның түңнелинде 4 рубль 4 копеекке, дүктүүн 25 рубль 80 копеекке, эттиин 5 рубль 16 копеекке чиигеткен. Ынчангаш ажыл-агыйның коллективи үшкү кварталдың түңнелинде районга типленчи болган. Оларга партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Бо чедишкинде Алаак сүт-бараан фермазының коллективиниң киирген үлүү көскү. Олар ону улам быжыглаар турa-соруктуг ажылдап турар. Ферма кышка белен. Ында 932 тонна силосту, 400 тонна сигенни, 200 тонна саванны «үүжелээн». Сагбас инектер коданын баш удур аңгылаан. Бар мал чемнерин кышкы айларның бүгү дургузунда инек бүрүзүнге 6 мал чеми единица онаажыр кылдыр санааш, инектерни ол норма ёзугаар чемгерип эгелээн.

«Межегей» совхоз бистиң республикада хой национаддыг коллективтериниң бирээзи. Чүгле бо төп фермада безин он ийи национаддарның кижилери бар. Иван Михайлович оларның чамдыктарын адады: Зинаида Кравченко—украин, Милия Нару—эстон, Лидия Сиренева — хакас, Емашкина Акулина — мордва, Эмма Гельцер — немец, Зинаида Карташова — орус, Лидия Юшкова — көрей, Оюн Кара-кыс—тыва... Олар шупту чаңгыс чоонуң уруглары дег найыралдыг угбашкылар. Оларның ажыл-ижи ынчангаш бүдүүгүр. Олар ындыг найыралдыынга чоргаарланыр улус. Күзел-соруу база ниити—коммунистиг ниитилелдің тургузуушкунунга идепкейлиг киржири.

— А эң-не дээрелери кымнарыл, Иван Михайлович?

— Оларны ылгаары берге. Фермада шупту эки ажылдап турар. Республикада сураг-жаан саанчылар З. Кравченко, М. Сабельникова, Л. Сиренева, З. Картошова оларның үлегери-биле дидим бурунгаарлап орар аныяк саанчыларның аттары бо-дур: Валя Молчанова, Валя Воробьёва, Оюн Кара-кыс, Евдокия Торгашина, Ооржак Өшкү-Саар, З. Кравченко тос айларның түңнелинде инек бүрүзүнден 2851 кг чедир сүттү саап турда, В. Молчанова 2768 кг чедир саапкан. А аттарын үстүнде адаанын аныяк саанчылар тус-туста 2500 кг ырак ажыр саттан. Бо дээрге, эки түңнелдер-дир. Ынчаар-ла тудунар, аныяктар! деп оларны кыйгырып, хей-ъат киирип турар-дыр бис. Бир литр-даа немере сүт бистиң чонувустуң чаагай чоруу дээш бүгү улусчу үлүг үүлеге немелде үлүг болгай—деп, эш Лебедев өөрүп чугаалады.

Хүндүскүнүң беш шак чоокшулаан. Катыы-хөглүг саанчылар фермаже чыглып эгелээн. Оларның чугааларын дыннап чоруурга, ол суглук чок чугаа-соот чүгле чаңгыс дылда — Ильичиниң дылы — орус дылда.

Фермада кежээки саалда эгелей берди.

Д. АНАЙ-ООЛ.

ЧУРУКТА: солагай талазындан саанчылар Н. Оюн, Л. Сиренева, М. Сабельникова олар.

Найысылалдың хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи республиканың хереглекчилер эвилелиниң АТК-зы Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгениниң бээр 100 чыл болурунга уткуштур база беш чылдың үшкү чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкининг күүседин турар. Бо чылдың тос айларының бараан соортулгезиниң планын 117,7, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 130 хуу күүсеткен болгаш 8190 литр кывар-чаар материалдарны камнап ап, 42000 рубльдиң орулгазын киирген.

Моон алгаш көөрге, ында ажылдап турар кижилер боттарының алган хүлээлгелерин тура-соруктуг күүседин турары илден. Ам Тываның ырак, чоок-даа булуңнарынга чорааш, янзы-бүрү аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын магазиннерден көрүп болур. Республиканың хереглекчилер эвилелиниң автотранспорт конторазының чолаачылары чурттакчы чоннуң хереглелин хандырар дээш шалыпкын ажылдап турарының херечизи ол.

Үшкү кварталда техниканы камныг ажыглаар болгаш кывар-чаар материалды камнап алыр талазы-биле эш Ковалевка удурткан № 2 колонна тергиндээн. «Социалистиг чарышка бедик көргүзүглер дээш» деп кызыл вымпелди ол колоннага тывыскан. Оон ыңай Лопатинге болгаш Носовка удурткан чолаачылар бригадалары коллективтиң чоргааралдары. Эш Носов бо бүдүрүлгеге 1947 чылдан эгелеп ажылдаан хоочуннарның бирээзи.

Бодунуң ажыл-ижин айтырарга, ол мынчаар харылаар:

— Мен бо бүдүрүлге черинге ажылдап кээримде, хып дээн аныяк оол турдум, ынчан арга-дуржулга чок кижиге бергелер хой таваржып турган. Ол үеде Тываның янзы-бүрү булуңнарынче чоруур оруктар дыка багай турган болгаш машина-техника база чедишпеэн-биле бис ынчаарда дыш чок ажылдап турган бис. Амдаа магалыг-ла апарган чүве.

Тыва АССР-ниң автомобиль транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы Назытпай база Петров, Овчинников, Сорокин олар база-ла эки ажылдап турарлар. Ынчангаш оларны бүдүрүлгениң шолбаннары-даа дээри чоп. Ол ышкаш токарь эш Бочаров ай санында бүдүрүлге планын 120—130 хуу күүседин турар. Оон кылган продукциязының эки ынарын чолаачылар мактап турар.

Автотранспорт бүдүрүлгелериниң аразында калбарган чарышка бо коллектив ийнги болгаш үшкү кварталдарда улаштыр тиилекчи болуп келген. Ынчангаш оларга СЭКП хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң шилчиир Кызыл түгүн тывыскан.

Е. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: токарь А. Бочаровтуң ажылдап турары.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

Даштыкыда чаа чүүлдер

Хөй-ниитиниң кичээнгейинде

НЬЮ-ЙОРК, ноябрь 13. (СЭТА). Америк информация агентилелдери болгаш парлалга Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Варшавада эртип турар V съездизиниң дугайында дыңнадыгларын парлап турар.

«Нью-Йорк таймс» солун съездиге ПКАП ТК-ның бирги секретары Владислав Гомулканың илеткелиниң таймылбырын парлаан.

Партияның идеология ажылын күштелдириниң болгаш оон удуртукчу ролун быжыглаарының эргежок чугулазынче Гомулка бодунуң илеткелинде онза кичээнгейни угландырган деп, ЮПИ агентилел демдеглээн.

Америк информация агентилелдери ПКАП-тың съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын бүрүн тайылбырлап дамчыткаш, ында делегей айтырыгларын калбаа-биле чугаалаан деп демдеглээн.

БЕРЛИН, ноябрь 13. (СЭТА). ГДР-ниң парлалгазы Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының V съездизиниң ажылынче кичээнгей салырын үргүлчүлевишаан.

Бүгү солуннар ПКАП ТК-ның бирги секретары В. Гомулканың илеткелинден тодаргай барымдаа болур үзүндүлерни дүүн парлааш, бөгүн ук съездиге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болгаш ГСЧП ТК-ның Бирги секретары В. Ульбрихтиниң чугааларын бүрүну-биле парлаан.

«Нойес Дойчланд» солун Л. И. Брежневтиң чугаазын «Бистиң эп-сеткил каттыштырын турарывыс — дайзыннарга согуушкун» деп эгелиг кылдыр бүрүну-биле парлаан.

Социализм чурттарында

БОЛГАРИЯ

Болгарияга эрткен совет номнар декадазының үезинде номчулга конференцияларын, литература кежээлерин, номнар делгелгелерин болгаш номнарны базаарлап садарын, орус дылдан болгар дылче эң эки очулга конкурстарын, өске-даа массалыг хемчегларни организаастаан. Аңаа Болгарияның хөй-ниитизиниң калбак киржилгези совет номнарның ында улуг сураглыын база бадыткаан.

Болгарияга чылдың-на 15 муң хире янзы-бүрү совет номнар үнүп, хөй тиражтыг тараттынып турар. Болгарияның библиотекаларында, номчулга бажыңнарында даштыкы номнарның аразында совет номнар бирги черни эзлеп турар.

ГДР

Герман Демократтыг Республиканың көдээ болгаш ыяш ажыл-агыйларының ниити продукциязының чыылдазы чайгылыш чок өзүп турар. Ол продукцияның үнези сөөлгү 18 чыл дургузунда үш чартык катап улгаткан.

ГДР-ниң ховуларында 130 муң ажыг тракторлар, 18 муң тараа комбайннары ажылдап турар, бүгү тараа культураларының 90 хуузун машиналар-биле ажаап алган.

Ужар чүүл көдээниң ажылышчыларынга улуг дуза чедирип турар. Эрткен чылын ооң дузазы-биле 750 муң гектар шөлге минералдыг чемиштидилгени чашкан.

Амгы үеде ГДР-ниң көдээ ажыл-агыйында сес чыл бурунгаар турганындан 4 катап хөй—барык 400 муң янзы-бүрү тускай эртемнигләр — агрономнар, зоотехниктер, механизаторлар ажылдап турар.

ВЕНГРИЯ

Венгр коммунистерниң партиязы бодунуң тургустунганының чартык чүс чыл юбилейин ноябрь 24-тө байырлаар. Ол алдарлыг хүнүү телептиг уткуур дээш белеткел чуртта калбаа-биле чоруп турар. Будапештиде политиктиг литератураның «Комут» деп парлалга чери алдарлыг байырлалга тураскаатkан номнарны парлап үндүрген. Оларның иштинде Тибор Хайдунуң «1918 чылда Венгрияның буржуаз-демократтыг революциязы» деп ному бар. Венгрияның Коммунистиг партиязын тургузарынга, а ооң соонда Венгр Совет Республиканы тургузарынга чедирген революстуг шимчээшкининиң чуртка өөскөөн үезиниң марксисчи улуг шинчилел ажылы ол.

Иожеф Лендельдиң «Вышеград кудумчузу» деп ному Венгрияга хөй удаа парлаттынган. Ол ном база партияның тургустунган төөгүзүнге тураскааттынган. «Партия — 50 хаптыг» деп ат-биле үнген альбом он-он фотографиялар, документилерден тургустунган.

РУМЫНИЯ

РСР-ниң Национал улуг хуралының эзлчеглиг сессиязы Бухарестиде ажыттынган. Сессияның хүн айтырыы — чамдык хоойлу-дүрүм төлевилелдерин чугаалажыры болгаш бадылаары, ооң иштинде 1969 чылда чурттуң планының болгаш бюджединиң дугайында хоойлу төлевилелдерин чугаалажып көөрү.

Кеземче херектерин көөрүнүң чаа кодексиниң төлевилелиниң дугайында юстиция министри А. Димитриу илеткел кылган.

(СЭТА).

ПКАП-тын съездизинде

ВАРШАВА. (СЭТА). Ноябрь 13-те Варшаваның Культура болгаш әртемнер ордузунда Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының V съездизи катап ажылын эгелээн. ПКАП-тың бирги секретары В. Гомулканың кылганы ПКАП ТК-ның отчёт илеткелиниң талазы-биле съездиге санал берген. Ол Лодзиниң болгаш ооң үлетпүрүнүң чедишкиннериниң база эчис соруулгаларының дугайын чугаалааш, партияның иштики амыдыралының чамдык чугула айтырыгларынга доктаагаан.

ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат М. Ягельский ноябрь 12-де съездиниң кежээки хуралынга чүве чугаалааш, улусчу Польшаның көдээ ажыл-агыйының чедишкиннерин болгаш соорулгаларын чырыткан. Көдээ ажыл-агый продукциязының өзүлдезиниң темпизин хевээр арттырар болгаш болдунарыбиле күштелдирер ужурлуг бис деп, ол чугаалаан. Ол дээрге тарааны, мал чемин бүдүрерин дүрген көвүдедири, мал ажылын хөгжүдери болур.

Агрессорга сагындырыг

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң солуннары Мурнуу Вьетнамда дайын чорудулгаларынче улуг кичээнгей салып турар. Хосталганың улусчу чепсектиг күштери Бенче можуга америк шериглериң болгаш чалча армияның кезектериниң Кыадай хемге, Зымогчом районга улуг дайылдажыышкынын ойтур шапкаш, ноябрь 1-деп 4-ке чедир үениң дургузунда дайзынның 1 муң ажыг солдаттарын, офицерлерин сандан үндүрген, 18 шериг катерлерин сугже дүжүрүп киирген ийикпе үрээн. «Нян зан» солун оларның од типлелгени чедип алганынга байыр чедирген. Америк империалистер ВДР-ниң девискээрин бомбалаарын болгаш боолаарын чугаа чок соксадыр ужурга боттарының таварышкан соонда безин бистиң чуртувустуң мурнуу талазында эжелекчи дайынын күштелдирерин ургулчүлеп турар... Бенчеге база бир типлелгениң чедип алдынганы, хосталга күштериниң, улустуң ооң өске девискээрлерде типлелгелери америк эжелекчилерге, оларның чалчаларынга шиптирлиг сагындырыг болуп турар деп, ук солун демдеглээн.

Америк империалистер «тайбың» күзээр бис, «чугаалажыышкыннар» чорудар херек деп турар хирезинде, херек кырында боттарының эжелекчи планнарындан ойталаваан, Мурнуу Вьетнамда эжелекчи дайынын ургулчү күштелдирип. Сонгу Вьетнамны чөнгээлеп турар деп, «Куандой нян зан» солун бодунуң парлаан тайылбырлалында демдеглээн. АКШ «разведкачы самолёттарның ужудукчуларының амы-тынын камгалаар боолаашкыннар кылыр», хедер, дайынзыраан ынчалдыр көргүзер эргелиг деп, америк империалистер нят чок медеглеп турар. Олар чурттуң соңгу талазынга хамаарыштыр хөй-ниитиниң сагыш-бодалын төөредир белеткелди чорудуп турар деп, солун бижээн. Каттышкан Штаттар Вьетнамда эжелекчи дайынын ургулчүлеп турда, вьетнам улус бүрүн типлээже чедир демисежир деп, ол тайылбырлалда демдеглээн.

Тулчуушкуннар уламчылавышаан

ХАНОЙ, ноябрь 12. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамда тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан. Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары Куангчи можуга ноябрь 9, 10, 11-ниң хүннеринде 200 хире америк солдаттарны чок кылган болгаш балыглаан, бир десант суднозун сугже дүжүрүп киирген болгаш элээн хөй судноларны үрээн. Хосталга агентилелдиң медээлерин барымдаа болдургаш, Вьетнам информация агентилели ынчалдыр дыңнаткан.

ЧТК АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ПРАГА, ноябрь 13. (СЭТА). Ноябрь 11-де ЧССР-ден ийи америк болгаш алды барыын-герман корреспондентилерни үндүр төлөөн деп, ЧТК агентилел дыңнаткан. Ол кижилер ЧССР-ге туристер бис деп чедип келгеш, Чехословакияның эрге-ажыктарынга удурланышкак киноматериалдар белеткеп алырынга боттарының чуртка чоруп турганын ажыглаан.

Моон үстүнде айыткан кижилер ЧССР-ниң аалчыларга хүндүткелдиин каржы болгаш шын эвес ажыглаан деп чүвени барымдаалааш, чуртка оларның моон ынай турарын шуут соксаткан болгаш оларның киноматериалдары хураап алдынган деп, ук агентилелдиң дыңнадыында чугаалаан.

Польша Улус Республика. Минералдыг чемишчидилгениң улуг комбинадын Гданьск воеводствода тудуп турар. Күгүр кислотазының цегинин тудуун хуусаа бетинде. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының V съездизинин ажыттынган хүну — ноябрь 11-де тудугжулар доозупкан.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

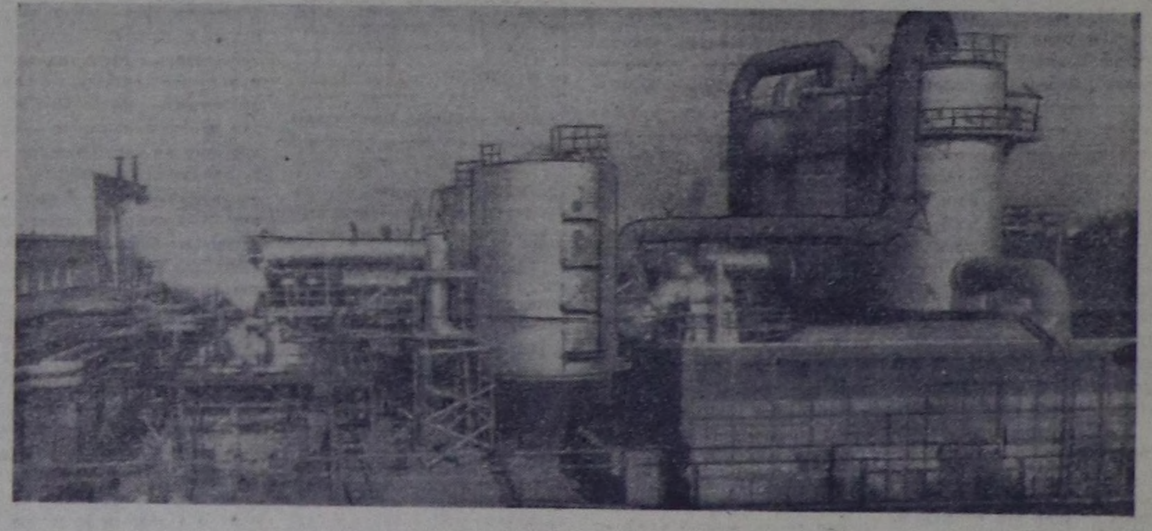

МАЛДЫҢ БОНИТИРОВКАЗЫ

Колхозтарга, совхозтарга уксаажыдылга ажылының түңнелдерин көрүп, ону ооң ынай кандыг угланыышкынга чорудары-биле чыл бүрүнүң күскү үезинде инек малдың бонитировказын кылып турар. Бонитировка дээрге малдың эки, багай шынарын ылгап тодарадыр селекция ажылы болур. Бонитировканың түңнелдери малдың уксаалыг шынарын экижидеринге, продуктулуун бедидеринге кол үүл болур.

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң саавырын ёзугаар тускай өөреткен зоотехниктер бонитировканы кылыр. Тывага бо ажылды 1960 чылдан бээр массалыг чорудуп эгелээн. Эң баштай Тываның күрүнеиниң көдээ ажыл-агый дуржулга станциязынга, «Элегес», «Межегей» совхозтарга, «Кызыл тараачын», «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарга инек малдың бонитировказын чоруткан. Ол ажыл-агыйларга эки уксаалыг инектериниң бөлүктерин тургускан. Оларга бонитировканы чыл бүрүде чорудуп, уксаажыдылга ажылын тускай угланыышкынныг байдалче киирип, инектериниң продуктулуг шынарын улам бедидип турар.

Амгы үеде бистиң республикада 20 ажыг колхозтарга, совхозтарга он муң ажыг малды бонитировкалап турар. Бонитировканы кылырда, аңаа белеткел ажылын чыл дургузунда чорудар. Фермаларга бүгү зоотехниктиг үчётту ай санында кылып тургаш, инек бүрүзүнден сагган сүттү, ооң үзүнүң хуузун тус-туста бижир, ол ышкаш бүгү инектериниң укталын тывылган төөгүзүн база тодарадыр. Бо талазы-биле чүгээр чедимчелиг ажылдарны «Межегей» совхозта, «Кызыл тараачын» колхозта, дуржулга станциязында кылып турар.

Бонитировканы кылырда, ооң тускай даңазынга малдың шолазын, номерин, уксаа салгалын, төрүттүнген чылын, дириг деңзизин, ада-иезиниң төөгүзүн, база малдың бүгү бүдүүжүн улуг мал болза 100, аныяк малды 5 деп санныг балл-биле үнелеп демдеглээш, саар инек болза сүдүнүң болгаш ооң үзүнүң хемчээлин көрүп тургаш, мал бүрүзүн чогуур үнелээшкин-биле кандыг-бир класска доктааадыр, ийи, бир болгаш элита, элита-рекорд деп класстар бар. Ийи класс дээрге эң куду шынарлыг малдың клазы болур.

«Межегей», «Элегес», «Көк-Тей», «Чыраа-Бажы» совхозтарда, «Кызыл тараачын», «Күш-ажылдың хостуу», «Революцияның чалбыыжы», Ленинин аттыг (Каа-Хем) колхозтарда болгаш дуржулга станциязында эки класстарлыг инектер бар. Ынчангаш бо ажыл-агыйлар сүт саалдазының талазы-биле республикада мурнакчылар болуп турарлар. Бонитировка ажылын чорутпайн турган районнарда, ажыл-агыйларда инек малдың продуктулуу куду болуп артпышаан.

Эрткен чылдарда чоруткан бонитировканың түңнели-биле алырга, республиканың колхозтарында, совхозтарында бирги, ийнги салгалдың малдары колдап турар, а үшкү, дөрткү салгалдың малдары эвээш. Ооң-биле кады чамдык ажыл-агыйларда малдарның ада-иезиниң төөгүзүнүң талазы-биле зоотехниктиг учёттар чок болганындан хөй мал бонитировка үезинде куду салгалдарга бижиттингенин маңаа айытса чогуур.

Тываның агаар-бойдузунуң байдалын болгаш мурнунда турган тус черниң малының онза шынарларын өөренип көргеш, ол шынарларны артырар соруулга-биле инек малдың уксаалыг салгалын ийи, үштен өрүлетпес болза чогуур.

Ам үеде республикада инек малдың бонитировказы чоруп турар. Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунда зоотехник эш Н. Можеев, Тандының «Революцияның чалбыыжы» колхозунда зоотехник эш М. Манчик-оол бонитировканы эки эрттирип турар.

Чамдык ажыл-агыйларда бо ажылды чорудуп турарында четпестер хой. Чижээ, «Өөк» совхозта, Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы», «Октябрь 14 чылы» колхозтарында белеткел четпес, ылаңгыя зоотехниктиг учётту багай кылганындан бонитировканы кылыры бергедеп турар.

Ам кол соруулга болза бонитировканы доозкан сөөлүнде ферма, колхоз, совхоз бүрүзүнге эр, кыс малдарның уксаажыдылгалыг шилилгеин эки организаастап, оларны оран-суур, чөмгерилге талазыбиле аңылап тургузуп, аңаа зоотехниктиг ажылдарны үргүлчүлеп чорудары болур. Бо ажылды кылбаан ажыл-агыйларга болза, келир чылда ону қылыры-биле амдыгаештан зоотехниктиг учётту мал бүрүзүнге тургузар. Бо дээрге зоотехник бүрүзүнүң дорт хүлээлгези болур. Зоотехниктиг учётка кирзе чогуур түүлдерниң бирээзи-ле чок болур болза, бонитировка долу эвес болур дээрзин бодаза чогуур.

С. БИМБИН,
улуг зоотехник-селекционер.

«СЕЛЬХОЗТЕХНИКА» МАСТЕРСКАЯЛАРЫНГА

Тракторлар септелгезиниң шынарын экижидер, септелгениң чарыгдалын болгаш артык кезектер чарыгдалын эвээжедир, а ол ышкаш «Сельхозтехника» каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниң күчүзүн ажыглаарын экижидер, келир чылын тракторларның капитал септелгезин экижидер соруулга-биле чазак ук септелгеин чүгле «Сельхозтехника» каттыжыышкынының септелге мастерскаяларынга чорударын чугула деп санап турар.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге «Сельхозтехника» каттыжыышкынының болгаш салбырларының септелге бүдүрүлгелериниге тракторларын септедип турар министерстволарның болгаш ведомстволарның күсели-биле мастерскаяларны сайзыраңгайжыдарын чазак саналдап турар.

1969 чылдан эгелээш министерстволарга болгаш ведомстволарга тракторларның капитал септелгезин кылыр бүдүрүлгелер тударын хораан.

ССРЭ-ниң «Сельхозтехника» каттыжыышкыны. ССРЭ-ниң Сан министерствозу. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүне арбитражы. база ол ышкаш сонуургалдыг Министерстволар-биле дугуржулга өзугаар тракторларның капитал септелгезин (тракторлар шимчедикчилериниң, белдирлериниң, трактор агрегаттарының септелгезин киириштирбишаан) кылыр керээлерни үш ай хуусаанның иштинде ажылдап кылыр. Аңаа септелгенин чорудар хуусааларын болгаш керээ хүлээлгелерни күүседир дээш кайыдаа талаларының харыысалгазын база аңаа көөр.

Ол-ла хуусааның иштинде тракторларның капитал септелгезинге бөлүктеп санаар өртектерни тургузарының төлевилелин доктаадыр. Ол майыкты ССРЭ-ниң күрүне планының өртек-үне талазы-биле күрүне комитединге киирер.

ССРЭ-ниң Күрүнеиниң чанында өртек-үне талазы-биле күрүне комитединге ук төлевилелди болгаш чаа өртектерни 1969 чылдың январь 1-ден эгелеп ажыглалга киирер соруулга-биле бадылаашкынга киирерин саналдаан.

И. ОЛДЫРЕВ,
республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының инженери.

Чаа мастерскаяда

«Межегей» совхозка бо чайын чаа септелге мастерскаязы ажыглалда кирген. Ол мастерскаяда бүгү ажылдарны механизаастаан. Ам ында тракторларны, көдээ ажыл-агый машиналарын, автомашиналарны септен турар.

Совхозтуң хоочун механизатору эш Сухапов ышкаар чугаалап турар:

— Эрткен чылга чедир-ле даштыгаа, соок черге септелге кылып турдувус. Соок үеде хол доңгаш, шоолуг ажыл-даа кылдынмас боор чүве. Ам дээрге чылыг чырык магалыг болган-дыр. Аар чүүктер көдүрер ажылдарны база механизаастаан.

Чаа мастерская септекчилериниң ажылдаарынга таарымчалыг болган.

Т. ТАЖИ-САМБУ.

Партия болгаш чазак көдээ ажыл-агыйны механизаастаарынче улуг кичээнгейни салып турар.

Ол соруулга бистиң чуртувуста чедишкининг боттанып турар. Амгы үеде көдээ ажыл-агый ажылдарының 90 ажыг хуузу механизастаттынган.

Бистин районнуң хову-шолдеринде янзы-бүрү маркаларның 270 трактор, 140 тараа комбайны, 200 хире автомобиль болгаш өске-даа хой көдээ ажыл-агый машиналары эжылдап турар.

Оларны көдээниң ажылышчилериниң күш-ажылын чиитедир дээш кылган. Оларны бүгү чон бүдүрүп үндүрген. Ынчангаш ол бүгү техниканы камныг эдилеп, долу бүдүрүкчүлүг ажылдадыры хүнүүн чугула соруулгазы болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларының удуртукчулары болгаш специалистери ол үнелиг техниканы канчаар ажыглап, эдилеп турарын көрээлинер.

«Типилелге» колхозтуң (даргазы эш В. Евтушков, кол инженери эш А. Бахвалов) ажыглаал, кадагалалында 40 трактор, 30 автомашина, 25 тараа комбайны болгаш өске-даа хой техника бар. Ол ажыл-агый ук машиналарны камныг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглап келген. Чижээ: эрткен чылын колхозка бир тракторга өнаштыр ажылдап кылыышкын чымчак черге шилчидерге 428 га болган, бо чылын база оон эвээш эвес.

Ук ажыл-агыйда сезоннуг ажылдардан хосталган техниканы дораан-на тускай дерип каан черлерге тургузуп, довурак-доозундан арыглап, үсбиле чаттан сөөлүнде ам колхозтуң кол инженери хүлээп алыр. Бүдүрүлге культуразының болгаш техниканы камханизаторлар солужар чорук кончуг хой. Тракторлар бир кижиден бир кижиже дамчып турар болганда, тракторларның техниктиг ажаалдазын кылырынга дыка шаптыктыг, ынчангаш олар үрелир чоруктар бар.

Амгы үеде районнуң механизаторларының чугула соруулгазы машина-трактор парыгын септээр ажылды калбартыры болур. Амгы үеде районда трактор септелгези алачайгаарлаашкынче кирген, дөрткү кварталда трактор септелгезиниң графиги күүсеттинмезинге чедип турар. Ол үеде септээр ужурлуг 81 тракторнуң чүгле 4-үн септээн. Ленин аттыг, «Кызыл тук», «Ленинчи орук» колхозтар техника септелгезин ам-даа эгелевээн.

«Типилелге» колхозта ышкаш, «Бурунгаар» совхоз бо ажылды база чугулалап көрүп турар, ынчангаш ол ажыл-агыйда техника эдилели кадагалаан, ооң ажыглалы бүдүрүкчүлүг болгаш ону шыгжап кадагалап турары эмге-секселиг.

Дүжүт ажаап алыышкынының үезинде «Октябрь 30 чылы», «Октябрь 14 чылы», «Ленинчи орук» колхозтарга мечорук кварталдың улуг чартыы эрте бээрге, ам кээн техника септелгезин буу-хаа, даваш-биле чорудуп, ону шынар чок кылырынга чедирер.

Бо четпес ажылдың талазыбиле республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының удуртукчулары (начальниги эш Абрамов) артык кезектер-биле ажыл-агыйларны хандырар айтырыгны шиитпирлээр хемчегларни дарыы алыры чугула.

В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр үс чылын төлептиг уткуур дээш Каа-Хемнин механизаторлары бүгү күжүн техника септелгезинче мөөнүзер.

И. ГОРБУНОВ,
күрүнеиниң техника хайгааралының Каа-Хем районда инженери.

Техника септелгези

Септелгениң хожудап турарының ужуру чүл? Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары бо чугула ажылды соңгаар чылзып, таваарлаашкынга кирип турары болур. Ол эвес, районнуң ажыл-агыйларын артык кезектер-биле четпес хандырып, оларда техника септелгезин база саадып турар. Амгы үеде «Сельхозтехника» каттыжыышкынының септелге мастерскаяларында чамдык подшипниктер болгаш өске-даа чугула кезектер чок. Олар чокка тракторлар септелгеден үнүп шыдавас болгай.

Республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының удуртукчулары (начальниги эш Абрамов) артык кезектер-биле ажыл-агыйларны хандырар айтырыгны шиитпирлээр хемчегларни дарыы алыры чугула.

В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр үс чылын төлептиг уткуур дээш Каа-Хемнин механизаторлары бүгү күжүн техника септелгезинче мөөнүзер.

И. ГОРБУНОВ,
күрүнеиниң техника хайгааралының Каа-Хем районда инженери.

АЛДАН ХАРЛААН ЧОГААЛЧЫ

Степан Сарыг-оолдуң намдары тыва интеллигентилериниң хоочун салгалы-биле бир дөмей. Ол 1908 чылда, феодалдыг Тыва үезинде ядыы арат Агбаанның оң-бүлезинге төрүттүнген. Биче чажындала аразы өлүп калган, а оон соонда адазы мөчээн. Чеди харлыг өскүс оол ол өскүзүнден өлбес дээш, аар хилинчекти чүүктен эгелээн, хырның хоглап алыры-биле дай хаазында тургаштын, карацгы имир дүшкүжеге дээр-ле кадарчылап, кылбас чүвези-ле чок чораан.

1921 чылда Тывага улусчу революция болган. Ынчалзаа-даа өскүстүң амыдыралы чүгле 1925 чылда Революсчу аныяктарның эвилелиниң хүрээлеңинге кирген соонда өскерилген.

Номчуп, бижиирниң улуг хандыкшылы аңаа кыптыгып эгелээн. Моолдан номчуп, бижиирин дүрген өөренип апкан. Сарыг-оол бичезинде-ле тоолдарны, тывызыктарны дыңнап, доктаадын алырынга ынак болуп, оон чоорту улустуң уран-мерген аас чогаалынга хандыкшылы улгаткан.

Чечен чогаалга ынакшыл, чогаал бижиринин баштайгы шенелделерин аныяк Сарыг-оол өөренип чораан чылдарында: баштай Кызылга нам школазынга, оон Москвага КУТВ-ка (Чөөл чүктүң ажылчы чоннарының Коммунистиг Университединге 1930—33 чылдарда) кылып турган. Университетке тура делегей литературазының эртинелериби-ле танышкан. Аңаа орус дылды өөренип, Пушкиниин, Лермонтовтун, Чеховтун, Горькийниң, Маяковскийниң чогаалдарын баштай дыңнап турган болза, а соолаүреди номчун кирипкен.

Өөредилгезин дооскан соонда Сарыг-оол төрээн Тываазынга келгеш, журналист болуп, «Арев шыны» солуннуң редакторунга ажылдай берген. Солунга ажылдап турган үеэн оон чогаалчы болурунга улуг дузаны чедирген. «Эргешөлээ» деп шүлүү 1934 чылда солунга көстүп келген, удаваанда ол шүлүк ыр болу берген. Этелеп чоруур шүлүкчү ол шүлүүнге Совет чуртка, оон чопунга ынакшылды илередип көргүскен.

Шүлүкчүнүң чогаадыкчы намдары — тыва литератураның төөгүзү ол. 1937 чылда Пушкиниин юбилейин демдеглээн комиссиянның ажылынга идепкейлиг киржип, «Сибирьже» деп сураглыг шүлүүн тыва дылче очулдурган. Соолзүреди М. Горькийниң «Макар Чудра», «Январь 9-зу» деп чогаалдарын Сарыг-оол очулдурган. Пушкиниин, Лермонтовтун, Некрасовтун, Шевченковун, Чеховтун, Маяковскийниң, Джек Лондоннуң, Горькийниң, оон иштинде «Ава» чогаалдарын Сарыг-оолдуң очулдурганы-биле тывалар ам номчуп турар.

40 чылдардан бээр-ле Сарыг-оол билдингир чогаалчы болуп, хөй саныг солун шүлүктериниң, очерктериниң автору апарган, очулдурган чогаалдары-даа көвүдээн. Дүшкүүрлүг үе— Ада-чурттуң дайынының чылдарында шүлүкчүнүң чогаадыкчы ажылы улам-на хайнытып, дайзыңны чылча шаварынга дузалажырынче чонну кыйтырган чогаалдарны чогаалчы эш-өөрү-биле кады бижип турган.

С. Сарыг-оолдуң чогаадыкчы ажылының кол темазы эрткен үениң төөгүзү, Октябрь, партия, Ленин болуп турар. Бо темаларга бижиттинген шүлүктери, шүлүглелдери орус дылче очулдурунган. С. Щипачевтуң Тывага келгени оон чогаадыкчы чоруунга улуг рольдуг болуп, аңаа тураскаатган шүлүктерни-даа бижээн. Тываның Совет Эвилелиниң составынга каттышканынга улуг өөрүшкүү илередип турар «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп кайгамчык шүлүктү чогаатган. Ол шүлүк номчукчуларның изиг үнелээшкинин ап, удаваанда улустуң ынак ырызы (аялгазы А. Б. Чыргал-оолдуу) болу берген.

Сөстүң улуг чурукчулары С. Щипачев, В. Кожевников, С. Гудзенко, А. Коптелов база М. Скуратов болгаш баштайгы башкызы А. Пальмбах олар-биле найыралы Сарыг-оолдуң талантызын хөгжүдериниге улам дузалап, хөй-аът кирген. Семен Гудзенко биле Степан Сарыг-оол ниити дылды тып», бот-боттарының шүлүктерин очулдуржу турган.

Сарыг-оол бодунуң чогаадыкчы мергежилин, билиин доктаамал бедидип келген. Горький аттыг чогаал институтунга бот-өөредилге-биле кирип, оон соонда ол-ла институттуң чанында чогаалдың Дээди курузун (1955—57 чылдар) дооскан. Очулдурукчу ажылының эгезинден турала сураглыг совет шүлүкчүлер М. Исаковскийниң, М. Светловтун, А. Прокофьевтин, К. Симоновтун, А. Токомбаевтин, К. Досаповтун, Заки Нуриниң, Семен Даниловтун шүлүктерин очулдурган.

Степан Агбаанович шүлүк болгаш проза чогаалының 16 номнарының автору. Тыва улустарының эрткен үезин көргүскен «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп ийи номну бижээн. Ооң ортузунда база очулдуртунган болгай. Оон аңыда ол «Хүннүң ыраажылары», «Чечен биле Белекмаа» деп либеретторларын база чаңгыс кожеге шиилерниң автору, «Ак-көк хемнерниң кижилери», «Хүнче чөөрби базым» киноларының сценарийлерин чогаадышкан. Бичин уругларга хөй саныг чогаалдарны бижээн, чогаал талазы-биле өөредилге номнарының автору. Сарыг-оол бистиң делгем чуртувустуң элээн каш черлериниге: кыргыстарның, буряттарның, якуттарның, алтайларның, хакастарның, моолдарның, грузиниериниң болгаш өске-даа нация эш-өөрүнүң черинге чоруу, аалоранынга кирген. Ооң чогаалдары ССРЭ-ниң улустарының элээн хөй дылдарында база моол, англи дылдарга очулдуртунган.

Тыва АССР-ниң чечен чогаалының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Степан Сарыг-оол бо хүнерде алдан харлап, чонунуң күш-ажылчы өөрүшкүзүн, төрээн черинин байлакшылын улуг ынакшыл-биле ырлап турар. Сарыг-оол чогаадыкчы ажылының чечектелиишкининде, амгы үеде ол Алдан-Маадырлар дугайында төөгү болур романны бижип кирипкен.

Д. КУУЛАР,
Тываның эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы.

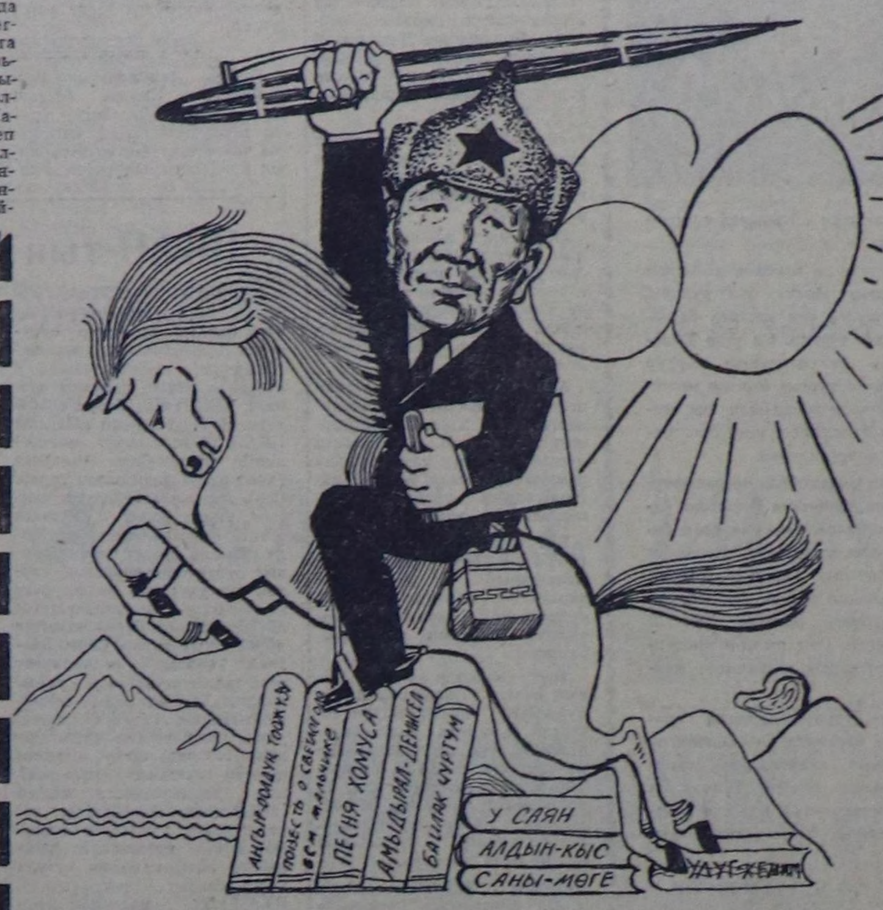

Физика башкылаашкыны

Сөөлгү үеде школа дооскаларының араазында физикага сонуургалдыг, аңаа ынак, оон кол үндезин билиглерин болгаш хоойлуларын быжыы-биле шингээдип алган аныяктарның бары өөрүнчүг. Школаларга, районнарга болгаш республикага чылдың-на бооп эртип турар физиктиг олимпиадаларга, уругларның техниктиг чогаадылгазының делгелгелериниге болгаш дээди өөредилге черлериниге кириериниң экзаменнериниге ол бүгү илдең көстүп турар.

Ынчалза-даа школаларда (ыланғыы тыва) физика башкылаашкынында ам-даа улуг четпестер бары чажыт эвес. Мооң бир кол чылдагааны бистин республикавыста чамдык школаларга физиканың бирги чадага (VI-VIII класстарга) башкылаашкынынче чогуур сагыш салбайын турарывыста. Тускай 8 чыл школаларында физиканың кабинеди чок, физика кичээлдеринге демонстрацияларны эвээш чорудар болгаш лабораторлуг ажылдарны мырыңай чорутпас таварылгалар бар. Ынды таварылгалар эрткен өөредилге чылында Чөөл-Хемчиктин Кызыл-Тайга, Улуг-Хемиин Көк-Чыраа, Каа-Хемиин Суг-Бажы, Тес-Хемиин Ак-Эрик школаларынга тургулаан. VI класска физика башкылаарын, ол талазы-биле тускай эртем чок, онаатса чогуур шагы чедишпээн башкыларга даганы турары капчаңдаа таарышпас. Ынды турбуже, Аянгаты, Чаа-Хөл, Ак-Эрик (Тес-Хем) болгаш Кызыл-Даг (Бай-Тайга) школаларынга VI класска физиканы төрээн дыл азы тоогу башкылары чорудуп тургулаан. Оон түңнелиинде Ак-Эрик школазының VI класында физиканы педфак дооскан, школа директору эш Баяндай башкылап турган. Өөредилге планын ёзугаар чорутса чогуур 70 кичээлдерден чүгле 40-ни чорутkан, а программада көрүнген лабораторлуг ажылдардан чүгле 3 ажыл кылдынган. Ол-ла школаның VIII класынга «Чырык дугайында болуушкуннар» деп теманы шуут өөретпээн ийлерзэн. Класстарның өөренікчилери дараазының класстарынга баргаш, физикага коткак азы багай өөренири билдингир. Оон уламнадан чамдык ортумак школа доозукчуларының билиг коткак болур.

Бо өөредилге чылында VI класска физиканы чаа программа ёзугаар чаа өөредилге номун барымдаалаан өөредир. Чаа программаның-даа, чаа өөредилге материалының-даа дугайында арга-сүмелерни болгаш санал онаалдарны 1967, 1968 чылдарда үнгүлээн «Физика в школе» деп журналдың арыннарынга доктаамал чырыдым, бижин келген. Ынчангаш ниити методиканың болгаш теорияның айтыгларын сайгарбайн, чүгле тыва VI класска физика башкылаашкынының дугайында чугаалажып көрөзлиңер.

Чаа программа-биле канчаар ажылдаарының дугайында физика башкыларынга дуза семинарны башкылар билим бедидер институт чайын организастаарын ораладышкан. Ынчалза-даа аңаа дыка хөй школаларының физика башкылары келбейн барганы-биле ол семинар-өөредилге болбайн барган. Физика башкылаашкынын чамдык эштериниң тооп көрбейн турарының база бир херетиин ол.

Бо өөредилге чылында VI класска хереглээр физика ному тыва дылда үнмээн. Оон уламнадан чамдык черлерге хажыдыышкыннар үнүп кээри чадавас. Бир болза физиканы орус дыл кырынга азы эрги программа ёзугаар башкылаар деп соора биле бээр чадавас. Ийи-чаңгыс ындыг хөөннер тургулаан. Оларның кайызы-даа шын эвес, кайы-бир школаларда ындыг байдалдар бар болза, оны эдерн чугула. VI класска орустан башкылаарывыска өөренікчилериниң билиг кыдыра, физиктиг болуушкуннарның алыс утказын оларның билип алыры берге. 7—8 хире орус дылды чүгээр билир өөренікчилерниң дециелиби-биле бүдүн классты домейлеп болбас. Эрги программа ёзугаар, эрги өөредилге номун ажыглаар болуувусса, ол класс ниити школа өөредилгезинин хөгжүлдезинден чыдын каар апаар.

Ынчангаш чаа программа ёзугаар, орус дылда чаа номну ажыглап башкылаары албан. Ындыг таварылгала физика кичээлдеринге өске билдингир методиктиг аргалар-биле чергелештир словарь ажылын доктаамал чорудары чугула.

Кол-кол физиктиг терминнерни ол ышкаш дүрүмнерни, хоойлуларның болгаш билиглерни кыска тодарадылгаларын өөренікчилерниң кыдыраштарынга бижидери чугула. VI класска «Бүдүмелдерниң иштики тургузуунун дугайында баштайгы медээлер» деп теманы өөренип турда, хереглеттинер терминнерни эрткен чылда VI класска хереглеп турган номдан ажыглаза ажырбас. Дараазында «Шимчээшкин болгаш күштер» деп теманы өөренирде, терминнерни 1950 чылда үнген VI класска физика номун барымдаалаа чогуур. Бир-тээ ол ном чоокку чылдарда үнмээн болганда, аңаа ажыглаттынар терминнерниң чамдызын маңаа кирикседиис. Шимчээшкин (движение) деп (ленг эвес) хемчээлдиг шимчээшкин (равномерное (неравномерное) движение), дорт (ыргак) шугумнуг шимчээшкин (прямо криволинейное) движение), дургени (скорость), ортумак дургени (средняя скорость), инерция (инерция), базышкын (давление), масса (масса), дыны, дүрүмнерни, тодарадылгаларны болгаш аңаа тайылбырларны) очулдурарынче улуг кичээнгей салаа чогуур. Очулганы кичээлге белеткениш турар үеде кылыр болгаш домак бүрүү, бир талазында тодаргай, уругларга билдингир, ийи талазында, оон эртемчи утказы шын болур ужурлуг. Домактарны уаатпас. Бир эвес орус дыл-кырында домактар узун болза, оон утказын өскертпейн, чолдак-чолдак тыва домактар кылдыр очулдуруп алыр. Арга-лыг болза, школада өскедаа башкылар-биле сүмележип турган очулдурза эки. Чиижээлээрге: «При своём движении тела могут встречаться с другими телами и действовать друг на друга, или лучше сказать, взаимодействовать друг с другом»— деп домакты тывалап: Телолар шимчеп чоруп турган, өске телоларга ужурашкаш, ботбодунче кылдынып берип болур. Азы телолар араазында кылдыныг бержип турар дилеп ажырбас. Үстүнде бижиттинген терминнерни чаа, тыва дылга үнер номга кирериби-биле саналдаан. Ам ол номну очулдуруп, үндүреринге белеткен турар. Бо өөредилге чылында ол ажыглалга кирбес. Ынчангаш физика башкылары чаа номну очулдуруп ажыглап тура таварышкан чедимчелиг терминнериниидаа база таарымчалыг очулгаларының-даа дугайын сүмележип, арга-мергежилин солчур болза дыка эки. Оны солуннарны-даа, башкылар билин бедидер болгаш башкы институдунуң физика кафедразын-даа дамчыштыр кылып болур.

К. САЛЧАК,
Кызылда башкы институдунуң башкызы.

УЛАМ УРАН ХОМУСТАЗЫН

Чырык хүннүң,
ажыл-биле
Чыргал-дыштың ыраажызы —
Аъдын мунгаш, үжүүн тутkаш,
Алдан харын ажа халаан
Агбаан оглу Сарыг-оол бо.

Читпес,
оңмас эртине дег
«Шиижекчигеш», «Белек»
болгаш
Шиилер, ырлар дегерзин
Өттүндүр-даа бижип чораан
Өөренікчи-шүлүкчүң мен.
Өөрээн,

таалаан номчукчуның,
Өөрүмнүң-даа өңү болгай —
Өлчайлиинни утпас чүрээм
Өөрээн сөзүн өргүп сунайн.

«Үлетпүрчин чон нүжү-биле
Үзег орукту ажыткан...»
Өөрээн сөзүн өргүп сунайн.
Аттыг чараш Алдын-кыстың
Чечен биле Белекмааның
Алданныгга бараалгаткан —
Черниң өңүн хунаай берген
Чечен, сөңүн аргажыйн.
Адазынга чедиржийн.

Чырык хүннүң,
ажыл-биле
Чыргал-дыштың ыраажызы
Узун-назын назылазын —
Чыда-биле үжүүн деннеп.
Улам уран хомустазын.

Шүлүү Юрий КЮНЗЕГЕШТИИ.
Чуруу Иван САЛЧАКТЫЫ.

Алдан сес чыл

Алдан сес чыл бөгүн менээ
Арай нарын тывызыкты
Догааштырыг чоксуг кылдыр
Дозуп ыдар чүзү болду.

«Эн-не баштай аван салган
Элен-тендин базымындан
Алдан чылда басканынны
Ам сен сала» деп-ле мындыг.

Ону черле санаар аайжок,
Орта, шын сан үнмес-даа дег;
Кымыскаяк ончалаанзыг
Кыжыртып боор бодал ышкаш.

Ынчалзажок океан-даа,
Ындыг дүп чок эвес болгай—
Савазынга чыттырзын-на
Санап болур, дециилиг суг;

Базымнарым ниити түңү
Барза-барза кааа четкен?
Хараадал чок, харын омак
Харыылап боор тывызык-тыр:

Мүрнайгы бир базымымдан
Бурган, хаан-даа чарлыы
эвес —
Чонум берге оруун часпайн
Чоруп орган изим илдеп.

Ленинчи шыннын бедиин
Идегелдиг шилип алган
Чоннун бедик, чаагай артын
Чоргаар базып орарым ол.

С. САРЫГ-ООЛ.

„Шыннык" материалдарының изи-биле

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Таңды райпозунуң Сосновка, Алаак ышкаш чамдык магазиннериниге багай быжырган хлеб кирер, автолавкаларга аъш-чем барааннарын, ылаңгыя хлебти садыгаарыга үзүктелишкин болдуруп турар фактылар дугайында чагааны редакция хыпаарыбиле шилчиткен.

— Бижикчиниң чагаазында илерээн четпестерни хыналда бүрүн бадыткаан, ону чайладыры-биле тодаргай хемчегларни боттандырган. Райпо магазиннериниде, автолавкаларда байдал мурнукузундан экижээн—деп, респотребсоюз баштаар черниң даргазы эш Ю. Катков дыңнаткан.

Часпас адыгжы

Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң Кызыл-Арыг дөн черде аныяк мыйыстыг бода мал фермазының кадарчызы Ак Савага ийи шарыжык чидиринкеш, оларын дилеп чорупкан. Ийи сараат сиген чаныңга чоокшулап олурда, олары ында оттап турган.

Ол ийи шарыжыкка халдаашкын кылып, ийи бөрү оларны кара хаактар араазынче кирерин оралдажып турда, кырынга келгеш, бирээни өлүр аткаш, ийигизин өлүмнүт кылдыр балыглаан. Араатан бөрүнү узуткавышаан, шарыларын камгалап алган Ак Савага чүгле кадарчы эвес, оон-биле кады Тожуунуң часпас адарларының бирээзидир.

А. БЮРБЮ.

УРАН ЧҮҮЛГЕ ХАНДЫКШЫЛ

Кызыл хоорайга хамааржып турар бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдезинге «Тере-Хөл» колхозта бот-тывынгыр уран чүүл коллективи дээре черни эзлээнин билир бис. Ол эрткен чайын болган. Чоокта чаа аңаа сургакчылап чораан, ында бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң киржикчилери-биле ужуражып, оларның ажылжи-биле таныштывыс.

Колхозта 5 уран чүүл бөлүү бар. Ында 127 кижи хаара туттунган. Олар бо чылын ниитизи-биле 43 катап концерт көргүскен болду. Чүгле Культура бажыңында Сенги Болаттың удуртkан бөлүмүнүң эрткен тос айлар дургузунда 21 концерт көргүскенин бодаарга тере-хөлчүлерниң уран чүүлге хандыкшылы илдеп.

Колхозта партия болгаш комсомол комитеттери уран чүүл коллективтериниң көрүлдезин эрткен чайын чедишкиниг эрттирген. Тиилекчилерге дипломнарны, хүндүлел бижиктерни болгаш 30 рубль чедир шаңналдарны тывыскан. Уран чүүлге сонуургал оон тура улам бедээн.

— Эрткен чылын 20 кижи Улуг-Хем районнуң ажыл-агый-ларынга бараан бооп чордувус. Чоп-биле ужуражып, дуржулга солчуп чоруургга солун-дур—деп, бот-тывынгыр уран чүүл болгумнүң удуртkучузу Сенги Болат чугаалап олур. Ол болгумде ясли ажылдакчызы Елизавета Ламажар, эмчи Оттук-оол Саая, ачы Александра Чурукпан, башкы Сенгин Бевей-оол ышкаш активчилер хөй. Культура бажыңында организастаттынган ол болгумнүң киржикчилери малчынларның болгаш ивижилерниң күзенчиг аалчылары. Олар чайын Тарыс, Хаан-Тайга, Үстүү болгаш Алдын Балыктыг хемнерде аалдарны чартык ай дургузунда келээн.

Культура бажыңы, шыпан-ла, культураның ёзулуг одаа болу берген. 200 кижи олурар ол бажыңның кааталгазы-даа, кышка белеткели-даа эки. Ханаларда бижээн үлегер домактар, өрээлдерде салган чаа сандайлар, янзы-бүрү ойнаар херекселдер кижиниң соткилин сергедип, хей-аъдын көдүүп келир. Культура бажыңының директору Сергей Чигжит колхозта партия болгаш комсомол организацияларынга даянып, ажылын биллиг удуртуп турар. Оон идепкейлиг ажылының түңнелиинде Культура бажыңы бус-биле ийдер системалыг, артистер янзы-бүрү хептерлиг, хөгжүм хереселдерлиг апарган.

Лекциялар, номчулга конференциялары, сураглыг киждер-биле ужуражылгалар бо-ла эртер. Янзы-бүрү темаларлыг кежээлерниң болгаш диспуттарның 14 катап болганы, лекция болгаш беседаларның 20 ажыг катап эртkени аңаа бадыткал болур.

К. ЧООДУ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!

1969 чылга онааштыр солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы ноябрь 25-ке чедир үргүлчүлээр

„ШЫН" СОЛУННУ

«Союзпечатьтың» бүгү-ле салбырларын, харылзаа белдирлерин, киоскилерин болгаш ажылдап турар черлериңерде хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчыларын дамчыштыр чагыдып ап болур силер.

ЧАГЫДЫЛГАНЫҢ ӨРТЭЭ: чылда 6 руб. 6 айда 3 рубль

СОЛУННУ БАШ БУРУНГААР ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!

Хамаатыларның кичээнгейинге

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай күүскому хамаатыларга бедиткен административтиг харыысалга хүлээдириниң Чарлалын бо чылдың июнь он гесте частырыглыг кылдыр парлаттырган.

«РСФСР-ниң хоорайлар чаагайжыдарын экижидер хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Доктаалының негелдезинге дүүштүр текстиин дараазында кылдыр эдип парлаарын дилеп тур:

«Олурткан кандыг-даа ногаан үнүштерни үрегдээн, а ол ышкаш ону камгалаарын хемчег албаан, олурткан ногаан үнүштерге кам чок болган буруузу дээш доктааткан чурум ёзугаар албан-хүлээлгелиг кижилерге 50 рубль, а тус-тус хамаатыларга 10 рубль чедир хемчээлге торгаар.

Мурнунда парлаан Чарлалды күш чок болдурар.

КИНО

НОЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Нгуен Ван-Чой» 9.50, 11.35, «Алдын сыргалар» (1-ги, 2-ги серилары) 1.20, 4, 6.40, 9.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киночыпды 10, «Ажыл-херекке таарыжыр кижи» 11.40, 1.30, 3.20, 5.10, 7.10, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үш мушкетёр» (1-ги, 2-ги серилары) 2.50, 8, «Гайдуки» 6 шактарда.

«ВОСТОК»: «Узун кыштыг черде» 3, 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

Тыва республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказы Кызылдың «Өөрүкү» деп ном садыының букинистиг номнар киллдиин дамчыштыр каш чылдар бурунгаар латин болгаш орус үжүктер-биле тыва дыл кырынга парлаттынын үнген номнарны, сеткүүлдерни, солуннарны садып хүлээп ап турарын республиканың бүгү-ле чурттакчыларынга дыңнадым тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Шетинкин—Кравченко кулумчузу, бажың, № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда киллизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 23-54, культура киллизиниң 37-13, көлээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чаагай база совет тургузуг киллистериниң 21-27, информация киллизиниң 20-60, бухгалтерианың 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргада 32-75 телефонче болзаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографизы (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кулумчузу, 1). ТС—01469.